

Муниципалдыг бюджеттиг ооредилге чери ортумак
ооредилге чери Кок-Хаак суурнун Каа-Хем кожууннун школазы

ЗУВР ШИИТПИРИ езугаар:

Б.Э.Демек

« 30 » 08 2023ч.

БАДЫТКААН

Школа директору:

« 01 » 09.2023ч. С.Б.Тонмалаар

Приказ № 01.09.2023ч.

2023-2024 ооредилге чылында
5-тен 9 класска чедир тыва дыл эртеминге
ажылчын программалар

Башкызы: Тожю Чинчи Михайловна

Кол ниити өөредилгениң 5-9 класстарыңа «төрээн (тыва) дыл» эртемниң чижек өөредилге программазыңа (К.Б. Доржу, Ч.А. Сарыглар) даянып тургускан.

Тыва дыл – Тыва Республиканың үндезин чонунуң национал дылы. Тыва дыл Тыва Республиканың Конституциясында күрүне дылы кылдыр доктааттыңан (май 6, 2001). Амгы үеде «тыва болгаш орус дылдарның деңге болгаш бот тускайлаң сайзыраарыңа таарымчалыг байдалды тургузарынче угланган» 2003 чылдың декабрь 31-де үнген «Тыва Республиканың дылдар дугайында» хоойлузу амыдыралда боттанмышаан. Тыва дыл өөредилгениң, культураның, күрүнениң болгаш тус черлерниң эрге-чагырга органнарының дылы, официалдыг хоойлу-дүрүмнерни парлап үндүрер, Тыва Республикага референдум (чугула айтырыгны чонга бадыладыры), төлээлекчилер болгаш күүсекчи органнарже соңгулдаларның дылы, албан-херек документиери эмгелээриниң, суд чорудулгазының база чагаалар дылы, массалыг медээ дамчыдар чепсектер дээш өске-даа адырларның дылы кылдыр ниитилел амыдыралында калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Тыва улустуң төрээн дылы янзы-бүрү медээлерни чыып тургузар, кадагалаар болгаш дамчыдар хөй талалыг система болуп чоруур. Тыва дыл кижилерни чугаалаштырар, оларның бодалын, сагыш-сеткилин илередир баазалыг хүлээлгелерин күүсетпишаан, кижилерниң бот-боттарының аразында болгаш хөй-ниити-биле харылзаалыг болурун хандырар; тыва улустуң бот-медерелин болгаш делегей көрүүшкүнүн хевирлээр, тыва кижилерни бот-тускайлаң онзагай аймак чон кылдыр хаара тудуп, оларның салгалдарын харылзаштырып, национал культуразын хүн бүрүде чаартып чоруур. Тыва дыл – өг-бүледе болгаш өөредилге системазында кижизилдилгениң дылы; тыва улустуң байлак аас

чогаалының болгаш чечен чогаалының хөй янзы жанрларын кадагалаар болгаш дамчыдарының дылы; өске эртемнерни шингээдип алырынга өзек болбушаан, уругларны бүгү талазы-биле сайзырадырының аргазы; эртемде чаа ажыдышкыннарны болгаш төөгү, уран чүүл база культураның хөй аңгы хевирлерин (жанрларын) дамчыдарының болгаш шинчилээриниң дылы; орус болгаш бүгү делегейниң чечен чогаалының, ол ышкаш эртем ажылдарының очулгазының дылы.

5-9 класстарның «Төрээн (тыва) дыл» деп чижек өөредилге программазы (улаштыр – Программа) Кол ниити өөредилгениң федералдыг күрүне стандартынга дүүштүр тургустунган (улаштыр – КНӨ-нүң ӨФКС). Программаның өзээ кылдыр эге болгаш кол ниити өөредилгениң аразында харылзаалыының принциви салдырган. Программада өөреникчилерниң чугаа чорудулгазын улам ыңай сайзырадыры көрдүнген: шын бижилгениң чаңчыл, мергежилдерин, медреселдиг номчулганы, аас чугааның утказын долузу-биле билип алырын, төрээн дылынга хостуг, шын болгаш тода чугаалаарын хевирлээри. Төрээн дылынга өөредилге уругларның ниити делегей көрүүшкүнүн делгемчидер, чогаадыкчы салым-чаяанын сайзырадыр, чаагай мөзү-бүдүш дугайында билиин болгаш чугаа чорудулгазының культуразын улам бедидеринге дузалаар. Ынчангаш «Төрээн (тыва) дыл» эртеми кол ниити өөредилгениң сорулгаларын чедип алырынга улуг ужур-дузалыг.

ЭРТЕМ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ (ПРЕДМЕТТИГ) ТОДАРГАЙ ТҮҢНЭЛДЕР

5 КЛАСС

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Чугаа болгаш чугаалажып харылзажыры

- аас болгаш бижимел чугааны, диалог болгаш монологту ылгаар;
- бодунуң чугаазын чогаадыглар бижип сайзырадыр (тоожуушкун, угаап боданыышкын);
- аас-биле диалогту тургузар: айтырыг-харыы тургузары, бир кижини (улусту) чугааже хаара тудар, кандыг-бир темага бодалын солчур;
- монологту тургузар: тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын;
- аңгы-аңгы байдалдарда (албан ёзулуг азы хостуг: эш-өөрү, чоок улузу-биле) харылзажылга үезинде чугаа нормаларын сагыыр;

Фонетика болгаш орфоэпия

- «фонетика» болгаш «орфоэпия» деп терминнерни тодарадыр;
- үннүң утка ылгаар шынарларын тайылбырлаар;
- транскрипцияның тускай демдектериниң дузазы-биле үннерниң адаарының болгаш бижиириниң онзагайларын тайылбырлаар, сөстүн транскрипциязын бижиир болгаш фонетиктиг сайгарылгазын кылыр;

- ажык үннерниң бөлүктээшкинин тайылбырлаар: кыска, узун, өк-биле адаар; артыы одуругнуң кадыг, мурнуу одуругнуң чымчак; эрин-биле адаар, эрин-биле адавас;
- ажык эвес үннерниң бөлүктээшкинин тайылбырлаар: ыткыр, дүлей; күштүг, кошкак, эң кошкак (аяар) үннерни
- аяннажылгага чагыртпайн баар таварылгаларны тайылбырлаар;
- сөстүнүн, үжүүн тодарадып сайгарар;
- ажык үннерниң аяннажылгазын тайылбырлаар, чижектерге көргүзөр;
- бодунун болгаш өске кижиниң чугаазында шын адалганын нормаларын сагып азы сагывайн турарын эскерип тайылбырлаар;

Графика

- алфавиттин уjur-дузазын чугаалаар;
- тыва бижиктин төөгүзүн тайылбырлаар;
- латинчиткен тыва алфавит биле кирилл алфавидинге үндезилээн алфавиттин ылгалын чугаалаар;
- ниитилел амыдыралынга бижиктин уjur-дузазын тайылбырлаар;

Сөс тургузуу. Сөс чогаадылгазы

- морфемика (сөстүң уткалыг кезектери) болгаш сөс чогаадылгазының дыл эртеминиң бир кезээ болурун тодарадыр;
- сөстүң тургузуун тодарадыр, морфемаларны тывар: сөстүң дазылы, кожумактар, дөс (укталган, укталбаан);
- кожумактар хевирлерин (өскертилге, чогаадылга, хевир) ылгаар;
- сөстүң морфемниг сайгарылгазын кылыр;
- сөстүң дазылында дүлей ажык эвес үннүң ыткыр ажык эвес үн-биле солчу бээрин херек кырында ажыглаар;
- сөс чогаадылгазының кол аргаларын тодарадыр;
- аттыг чугаа кезектерин, кылыг сөзүн, наречиени чогаадылга кожумактарының дузазы-биле тургузар;
- өскертилге кожумактарын (чүве адының падеж, сан, хамаарылга, кылыг сөзүнүң сан, арын, үе) тодарадыр;
- хевир өскертир кожумактарны (чүве адының бичеледир, чассыдар хевири, демдек адының чадалары, кылыг сөзүнүң болбас болгаш немелде утка илередир хевирлериниң) тодарадыр болгаш ылгаар:
 - *-лыг, -зыг, -кыр, -кы* деп кожумактарның болгаш ооң фонетиктиг вариантыларының демдек ады тургузарынга ажыглаарын тайылбырлаар;
 - сөстүң дөзүн шыяр;
 - сөстүң дөзүн тодарадыр: укталган, укталбаан;

Лексикология болгаш фразеология

- лексикологияның кол билиглерин тодарадыр;
- кижиниң бодалдарын, сагыш-сеткилин илередириңге сөстүң ужур-дузазын билир;
- чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөрни, сөстүң дорт болгаш доора уткаларын ылгаар болгаш сөзүглелден тывар;
- синонимнер, антонимнер, омонимнер болгаш оларның янзыларын сөзүглелден тывар, бердинген сөстөрниң синонимнер, антонимнер, омонимнерин тывар, оларны чугаага ажыглаар;
- кол демдектериниң аайы-биле быжыг сөс каттыжышкынын таныыр, сөзүглелден тывар, синонимниг одуруг тургузарыңга ажыглаар, утказын тайылбырлаар;
- чугаадан табу сөстөрни чайладыр, оларны эвфемизмнер-биле солуур;

Морфология. Чүве ады. Демдек ады

- морфологияның кол билиглерин тодарадыр;
- грамматиктиг утказының болгаш морфологтук демдектериниң аайы-биле тускай чугаа кезектерин таныыр (чүве ады, демдек ады, сан ады, кылыг сөзү);
- дузалал чугаа кезектерин таныыр;
- чүве адының грамматиктиг утказының болгаш морфологтук демдектериниң (сан, падеж, хамаарылга хевири) аайы-биле; демдек адының утказының болгаш морфологтук демдектериниң (шынарның демдек адының чадалары) аайы-биле тодардыр;

- тодаргай болгаш туугай чүве аттарын, хуу болгаш ниити чүве аттарын тодардыр;
- чүве адының бичеледир, чассыдар хевирлерин тургузар;
- чүве адын саннарга, падежтерге, арыннарга өскертир;
- чүве адының синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр;
- чүве адының кылыг сөзү-биле холбаалыын тайылбырлаар;
- домакка чүве адының доора падежтеринин кожумактарын шын ажыглаар;
- адаарының падежинде чүве адын адалга кылдыр ажыглаар, домакка кол сөс болурун билир;
- тургузуунуң аайы-биле бөдүүн, нарын (дефистеп, тудуштур, аңгы кылдыр бижиир) чүве аттарын ылгаар;
- чүве адындан демдек адын тургузар;
- укталган, укталбаан демдек аттарын; шынарның, хамаарылганың демдек аттарын тодарадыр болгаш чугаага ажыглаар;
- шынарның демдек адының чадаларын (өйүндө, кошкадыр, күштелдирер), оларның уткаларын тодарадыр;
- *-лыг, -зыг, -кыр, -кы* деп кожумактар болгаш оларның фонетиктиг вариантылары-биле демдек аттарын тургузар;
- сан адын морфологтуг демдектеринин аайы-биле тодарадыр;
- тургузуунуң аайы-биле бөдүүн, нарын, каттышкан сан аттарын; утказының аайы-биле түң болгаш дугаар сан аттарын; чыырының, үүрмектээринин, аңгылаарының, чоокшуладырының сан аттарын ылгаар, шын адаар болгаш бижиир;

- тыва дылда хемчег илередир сөстөрнү шын ажыглаар;
- сан адының нарын сөстөр болгаш фразеологизмнер тургузарынга уjur-дузанын тайылбырлаар, сан адының киржилгези-биле нарын сөстөр болгаш фразеологизмнерни тургузар;
- чүве ады, демдек ады, сан адының синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадыр;
- аттыг чугаа кезектериниң морфологтуг сайгарылганын кылыр;

Доозукчунуң өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:

- сөс тургузуунга болгаш сөс чогаадылганынга алган билиглерин херек кырында ажыглаар;
- фонетика болгаш шын адалга талазы-биле чедип алган билиглерин болгаш мергежилдерин чугаага херек кырында ажыглаар;
- морфология талазы-биле чедип алган билиглерин болгаш мергежилдерин шын бижилгеге ажыглаар;
- аттыг чугаа кезектериниң синтаксистиг хүлээлгелерин башкының дузаны-биле тодарадыр.

6 КЛАСС

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Дыл дугайында ниити билиглер

- төрел дылдар дугайында тайылбырлаар;

- дириг болгаш өлүг дылдарның ылгалын тайылбырлаар;
- түрк дылдарны санап адаар;

Чугаа чорудулгазы болгаш ооң хевирлери

- кол болгаш элдээрткен медээни билип ап шыдаар;
- чүгүртү азы улуг-каралап, таныжып база шинчилеп-сайгарып номчуур;
- номчааны чечен чогаал сөзүглелин сактып бижиир;
- аас болгаш бижимел монологтарны, чугааның сорулга болгаш болуп турар байдалының (чериниң) аайы-биле аңгы-аңгы темаларга диалогтарны тургузар;

Лексикология болгаш фразеология

- тывылган угунуң аайы-биле тыва дылдың лексиказын тайылбырлаар – үлегерлээн лексика (ниити түрк, моол болгаш төвүт, кыдат, эрги болгаш чаа орус үлегерлеп алыышкыннар).
- ниити ажыглалдың сөстөрүн ылгап билир болгаш чугаага ажыглаар;
- кызыгаарлыг ажыглалдың сөстөрүн: диалектизмнер, мергежил сөстери болгаш терминнер, эргижирээн сөстөр (историзмнер, архаизмнер), неологизмнер, жаргоннарны ылгаар, сөзүглелден тывар;
- литературлуг дылды диалектизмнерден ылгаар;

- хуу аттарның янзыларын: топонимнер, антропонимнер, этнонимнер, зоонимнер база космонимнерни ылгап билир, сөзүглелден тывар, чижектерге көргүзер;
- орус-тыва дылдарда дөмейлешкек фразеологизмнерниң (быжыг сөс каттыжыышкыннарының) чижектерин айтыр, оларның синоним сөстөрүн тывар;
- фразеологизмнер-биле домактарны тургузар;
- үлегерлеп алыышкыннарның, кызыгаарлыг ажыглалдың сөстөриниң, фразеологизмнерниң бодунуң болгаш өскелерниң чугаазында чөптүг ажыглаттынып турарын хайгаараар;

Сөс тургузуу. Сөс чогаадылгазы

- кылыг сөзүнүң наклонениелериниң кожумактарын, болуушкун наклонениезиниң үе (эрткен үелер – шагда эрткен, чоокта эрткен, барымдаалыг, бадыткалдыг; амгы үелер – тодаргай болгаш тодаргай эвес; келир үе болгаш болгалак келир үе), кылыг сөзүнүң болбас болгаш немелде утка илередир хевирлериниң, наречиениң кожумактарын таныыр;

Морфология. Кылыг сөзү. Наречие. Ат орну

- грамматиктиг утказының болгаш морфологтуг демдектериниң аайы-биле кылыг сөзү, наречие, ат орнун өске чугаа кезектериниң аразындан ылгап таныыр;
- кылыг сөзү, наречие, ат орнунуң морфологтуг демдектерин болгаш синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадыр;

- бөдүүн, нарын болгаш составтыг кылыг сөстөрүн, кылыг сөзүнүн болур, болбас хевирлерин тодарадыр;
- кылыг сөзүнүн эге хевирин тодарадыр;
- нарын болгаш составтыг кылыг сөстөрүн тургузар, оларның канчаар тургустунганын тайылбырлаар;
- чогаадылга кожумактары-биле кылыг сөстөрүн тургузар;
- наречиени өске чугаа кезектеринден тургузар;
- кылыг сөзүнүн наклонениезин тодарадыр, ооң хевирлерин аңгылаар: болуушкун, дужаал, даар, чөпшээрел, кызыгаарлаар;
- болуушкун наклонениезинин үелерин тодарадыр: эрткен үе (шагда эрткен, чоокта эрткен, барымдаалыг, бадыткалдыг); амгы үе (тодаргай болгаш тодаргай эвес); келир үе (болгалак келир үе)
- наречиениң бөлүктөрүн тодарадыр: үениң, туруштуң, сорулганың, ылдагаанның, кылдыныг аргазының, хемчегниң.
- наречиелерни тургузар, оларны шын бижиир;
- ат орнунун бөлүктөрүн тодарадыр: арынның, айтырыгның, айтылганың, тодаргай болгаш тодаргай эвес ат оруннары;
- ат оруннарын өскерттир (сан, падеж, арын);
- тодаргай эвес ат оруннарын шын бижиир;
- *силер, болар* деп ат оруннарын тыва чугаа этикединге дүүштүр ажыглаар;
- кылыг сөстөрүн, наречиелерни, ат оруннарын аас болгаш бижимел чугаага шын ажыглаар.

- кылыг сөзү, наречие, ат орнунун морфологтуг сайгарылгазын кылыр;

Синтаксис

- кылыг сөзү, наречие, ат орнунун синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадыр;
- сөс каттыжыышкынында өзек болгаш чагырткан сөстү тодарадыр;
- домакта логиктиг ударениени тодарадыр;
- сөзүглелден бөдүүн домакты тывар; делгеренгей болгаш делгеренгей эвес домактарны чижектерге көргүзөр;
- чугаалаар сорулгазының аайы-биле медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын болгаш алгы домаан тодарадыр;
- бөдүүн домактың долу синтаксистиг сайгарылгазын кылыр; домак кезигүннеринин кандыг чугаа кезээ-биле илереттингенин тодарадыр;

Культура речи

- тыва литературлуг дылдың лексиктиг нормаларын сагыыр.

7 КЛАСС

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Чугаа болгаш чугаалажып харылзажыры

- бодунуң чугаазын чогаадыглар таварыштыр сайзырадыр: бодунуң сактыышкыннарын чогаадыг-тоожуушкунга, чурук-биле ажилга (кайы-бир черниң, кижиниң (портрет), болуушкуннуң чурумалы) азы кандыг-бир бердинген темага хамаарышкан чогаадыг-угаап бодаашкынга илередир;
- харылзажылганың аңгы-аңгы байдалдарында (албан ёзулуг азы хостуг) чугаа нормаларын сагыыр;

Сөзүглел

- сөзүглелдин темазын болгаш кол бодалын тодарадыр;
- сөзүглелдин делгеренгей болгаш кыска планын тургузар;
- кандыг-бир тодаргай темага материалды чыыр болгаш ону чаңгыс аайлап тургузар;

Морфология

- кылыг сөзүнүң тускай хевирлери – причастие болгаш деепричастие тодарадыр;
- причастиең болгаш деепричастиең грамматиктиг утказын тодарадыр, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг ужур-дузазын тайылбырлаар;
- причастиең үезин (эрткен, келир, болгалак) тодарадыр;
- тыва дылдың деепричастиелерин аңгылаар: каттышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар деепричастиелер;
- сөзүглелден причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерни тодарадып тывар;

- причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерниң синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадыр;
- өттүнүг сөстөрүн тодарадып тывар, оларның уткаын тайылбырлаар;
- өттүнүг сөстөрниң уткалыг бөлүктөрүн таныыр: ыт-дааш, үн өттүнер сөстөр, хевир-дүрзү өттүнер сөстөр,

минниишкин илередир сөстөр;

- өттүнүг сөстөрү тургузар; өттүнүг сөстөрниң дузазы-биле кылыг сөстөрүн тургузар;
- өттүнүг сөзүнүн составтыг кылыг сөзү тургузарынга ужур-дузазын, синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр;
- эдеринчи болгаш дузалал атты ылгаар;
- эдеринчилерниң грамматиктиг хүлээлгелерин тодарадыр;
- *дег, ышкаш* деп эдеринчилерниң дузазы-биле деңнелгелиг бөлүглелдерни тургузар;
- *биле* деп сөстүн эдеринчи азы эвилел болуп чоруурун ылгаар;
- эвилелдерни таныыр;
- чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни, чагырыштырбас эвилелдерниң уткаының аайы-биле

бөлүктөрүн (каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар) ылгаар;

- чоок уткалыг эвилелдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;
- артынчыларны танып тывар, чугаага ажыглаар;
- артынчыларны утка аайы-биле бөлүктээр: айтырыг, бадыткал, дадагалзалдың, күштелдирериниң азы

ылгаарының, даап бодаарының.

- чоок уткалыг артынчыларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;

- причастие, деепричастие, өттүнүг сөс, эдеринчи, артынчы, эвилелдин морфологтуг сайгарылгазын кылыр;
- аян сөстөрүн танып тывар;
- кижиниң өөрээнин, магадаанын болгаш муңгараанын, кортканын дээн ышкаш кижиниң сагыш-сеткилиниң өске-даа байдалдарын илереткен аян сөстөрүн аңгылаар;
- аян сөстери бар домакка логиктиг ударениени тодарадыр;
- аян сөстери бар домакка бижик демдектерин шын салыр;

Синтаксис

- сөс каттыжышкынының холбажыр аргазын тодарадыр: башкарылга, хамааржылга, каттыжылга;
- сөс каттыжышкынының синтаксистиг сайгарылгазын кылыр;
- ийи чугула кижигүnnүг болгаш чаңгыс чугула кижигүnnүг домактарны ылгаар;
- домактың чугула кижигүnnерин танып тывар;
- сөглекчиниң хевирлерин ылгаар болгаш адаар: кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг;
- сөглекчиниң составында модальдыг сөстөрнү танып тывар;
- домактың ийиги черге кижигүnnерин танып тывар: дорт болгаш доора немелделер, тодарадылга болгаш капсырылга; үениң, туруштуң, кылдыныг аргазының, чылдагаанның болгаш сорулганың, хемчегниң байдалдары;
- делгереңгей болгаш делгереңгей эвес бөдүүн домактарны ылгаар;

- чаңгыс чугула кезигүүнүг домактарның хевирлерин ылгаар: тодаргай арынның домак, тодаргай эвес арынның домак, арын чок, ат домаа;
- чаңгыс чугула кезигүүнүг домактарның тургузар;
- долу болгаш долу эвес домактарны ылгаар;
- домак сөстөрүни чугаага ажыглаар;
- нарынчыттыңан болгаш нарынчыттынмаан домактарны тодарадыр;
- нарынчыттыңан домактарны ылгаар;
- чаңгыс аймак кезигүүннөрүни, тускайлаан кезигүүннөрүни; причастиелиг, деепричастиелиг, деңнелгелиг бөлүгүлелдери; адалгалар, киирилде сөстөр, киирилде домактарны танып тывар болгаш ылгаар;
- чаңгыс аймак кезигүүннөрүнүн каттыжар аргаларын тодарадыр: үн аяны азы чагырыштырбас эвилелдер;
- чаңгыс аймак кезигүүннөрүнүн түңнөкчи сөстөрүн тывар;
- чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгаларны тодарадыр;
- делгереңгей болгаш делгереңгей эвес адалгаларны тывар;
- киирилде сөстөр, киирилде домактарны ылгаар;
- нарынчыттыңан домактарга бижик демдектерин болгаш үн аянын сагыыр;
- домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.

8 КЛАСС

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Дыл дугайында ниити билиглер

- улустуң аас чогаалын, чечен чогаалының дылын ылгаар; тыва улустуң аас чогаалын, чечен чогаалын, төөгүзүн, культуразын шинчилеп өөрениринге тыва дылдың чугулазын билир;

Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар

- өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргаларны тодарадыр: дорт болгаш доора чугаа; авторнуң сөстери;
- дорт болгаш доора чугаалыг, цитаталыг домактарга бижик демдектерин сагыыр;
- сөзүглелде өске кижиниң чугаазын танып тывар;
- цитаталарны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;

Синтаксис

- нарын домак иштинде бөдүүн домактарның аразында синтаксистиг харылзааларны илередир аргаларны ылгаар: кожумактар, эвилелдер, эвилел (зиг) сөстөр, эдеринчилер, артынчылар, дузалал аттар, үн аяны;
- сөс каттыжыышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг харылзааларны (деңнежилге, чагыржылга) тодарадыр;

- нарын домакты танып тывар;
- чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарны ылгаар;
- чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарның каттыжар аргаларын тодарадыр;
- чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарны тургузар;
- чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домакты ылгаар;
- чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын тодарадыр;
- чагырышкан нарын домактың болгаш нарын синтаксистиг конструкцияның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр;
- нарын синтаксистиг конструкцияны танып тывар;
- нарын синтаксистиг конструкцияның кезектериниң аразында синтаксистиг харылзааларны аңгылаар;

Пунктуация

- нарынчыттынган, нарын, дорт чугаалыг, цитаталыг домактарга бижик демдектерин шын ажыглаар;
- тире болгаш дефистиң ажыглалын ылгаар.

9 КЛАСС

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Дыл дугайында ниити билиглер

- тыва дылдың ужур-дузазын болгаш хүлээлгелерин тодарадыр;
- петроглифтер, иероглифтер, түрктөрнүн орхон-енисей бижиктерин болгаш руниктиг бижикти, төвүт болгаш эрги моол бижиктерни ылгап билир;
- чоннун амыдыралын, үндезин культуразын, төөгүзүн, чаңчылдарын илереткен сөстөрнүн сөзүглелде кирген утказын барымдаалап, словарьлар дузазы-биле тодарадыр;

Сөзүглел

- сөзүглелдин тема, кол бодал, тургузуг болгаш янзыларының (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын) аайы-биле сайгарар;
- сөзүглелди уткалыг кезектерге чарар (утказы, кол бодал);
- план (бөдүүн, нарын, тезистиг), конспект, аннотацияны бижип тургузар;
- хевир, стиль, жанр талазы-биле ылгалдыг сөзүглелдерни уткалыг, дес-дараалашкак, харылзаалыг, темага дүгжүп турар кылдыр тургузар;
- бижимел чугааны үнелеп, эде тургузуп шыдаар; бодунун тургускан сөзүглелдерин сөзүглелдин тургузуунга хамаарышкан негелделер ёзугаар тургузар болгаш хоюглаар;

- сөзүглелдин уткалыг кезектерин (микротемазын) ылгаар;

Дылдың ажыглалының аайы-биле хевирлери

- чугаа, эртем, публицистика, албан-херек болгаш чечен чогаал стильдеринин сөзүглелдеринин онзагайларын ылгаар;
- чугаа стилинин хевирлеринин (чугаалажыры, маргылдаалыг айтырыгны шиитпирлээри-биле дискуссияга киржири, чугаалаары, амы-хууда чагаалар) болгаш чечен чогаалдың дылын ылгаар болгаш онзагайларын тодарадыр;
- сөзүглелдин кайы стильге (ном, чугаа) хамааржырын айтыр;
- аңгы-аңгы стиль, жанр, чугааның кайы-бир хевиринге сөзүглелдерни тургузар: тезис, үнелел, улус мурнунга чүве чугаалаары, илеткел, чагаа, шынзылга, билдириишкин, резюме, кандыг-бир чүвениң тайылбырынга киржири, интервью, орук демдеглелдери, солунга статья дээш о.ө.;
- бодунуң болгаш өске улустуң чугаазында хажыттынган чугаа нормаларын эскерип, аңаа үнелелди бээр, улуг эвес дыңнадыг, илеткел, реферат-биле улус мурнунга чүве чугаалаар.

ТЕМАЛЫГ ПЛАННААШКЫН5 КЛАСС (102 ШАК)

Блок	Тема (ооң иштинче кирип турар билиглер)	Шак саны ниити б/ш тема аайы- биле	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры
Дыл дугайында ниити билиглер	Тыва дыл дугайында	1	Дыл - кижилерниң харылзажыр чугула чепсээ деп угаап бодаар. Тыва дылдың ниитилелге ужур-дуказын тайылбырлаар.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	1-4 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын	Ниити шагы - 6	Үннер болгаш үжүктөрни ылгаар. Чүве ады, демдек ады, арынның ат оруннарын өске чугаа кезектеринден ылгаар. Чүве аттарын падежтерге, саннарга өскерттир, айтырыын шын салыр. Домакта кол сөс, сөглекчини тывар. Чүве ады-биле илереттинген кол сөстү тодарадыр. Кылыг сөзүн арыннарга болгаш саннарга өскерттир. Бөдүүн домактарны тургузар. Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарының соонга бижик демдектерин сагыыр. Сорулгазының аайы-биле домактарны ылгаар.
	Үн болгаш үжүк.	1	
	Чугаа кезектери. Чүве ады	1	
	Демдек ады	1	
	Арынның ат оруннары	1	
	Сөс каттыжыышкыны болгаш домак.	1	
	Сөзүглел	1	
	<i>Диктант</i>		
Чугаа болгаш чугаалажып харылзажыры	Чугаа чорудулгазы. Чугаа культуразы	Ниити шагы – 2+1	Диалог болгаш монологту ылгаар. Аас чугааны (айтырар-харыылаар, сонuurгалын оттуруп чугаалажыр, бодал солчур) чорудар, аңаа киржир. Аас болгаш бижимел монологту (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын) тургузар. Аңгы-аңгы байдалдарда чугаа этикединиң дүрүмнерин сагыыр. Аңгы-аңгы байдалдарны көргүскен оюннарда (чугаага) киржир. Бодунуң бодалын илередир, чугаа культуразын сагыыр. Чангыс классчыларының чугаазында эрттирипкен частырыгларын хайгаараар болгаш эдер.
	<i>Диалог дугайында билиг.</i>	1	
	<i>Монолог</i>	1	
	«Чай – солун үе» деп темага чогаадыг тоожуушкун	1	Бижимел чугааны сайзырадыр, тыва дылдың орфографтыг болгаш пунктуастыг нормаларын, чугаа культуразын сагыыр. Бодалдарын бижимел илередир.

Фонетика болгаш орфоэпия	Фонетика. Орфоэпия. Чугаа культуразы	Ниити шагы – 9+1	«Фонетика», «орфоэпия» деп терминнерни тодарадыр. Фонетика, орфоэпияның кол билиглери шингээдир. Ажык болгаш ажык эвес үннерни аңгылаар, оларны шын адаар. Адалгазының аайы-биле ылгалдарын барымдаалап, ажык үннерни тодарадыр. Сөстөрдө ажык үннерни шын адаар. Үннерниң утка ылгаар хүлээлгелерин (шынарларын) тодарадып билир. Ажык болгаш ажык эвес үннерге характеристиканы бээр.
	Фонетика дугайында билиг. Ажык үннерниң бөлүктээшкени.	1	
	Өк-биле адаар адык үннерлиг сөстөр	1	
	Ажык үннерниң аяннажылгазы (сингармонизм)	1	
	Й үннүг ажык үжүктөр, оларны ажыглаары	1	Сөстөргө аяннажылганы сагыыр, аяннажылгага чагыртпайн баар таварылгаларны билир, чижектерге көргүзөр.
	Ажык эвес үннерниң бөлүктээшкени	1	Ажык эвес үннерни ыт, дааштың киржилгезиниң болгаш адаарының күженишкениниң аайы-биле ылгап тодарадыр.
	Күштүг, кошкак болгаш аяар ажык эвес үннер	1	Сөскө ажык эвес үннерниң каттыжар чурумун болгаш дөмөйлежирин
	Сөс иштинге ажык эвес үннерниң өскерлири	1	чижектерге көргүзөр. Сөстө ийи ажык үн аразынга дүлөй ажык эвес үннерниң ыткыр үннер-биле солукшанын тавар.
	Слог. Тыва дылда ударение	1	Сөстөрдө ажык эвес үннерни шын адаар.
	Орфоэпия дугайында билиг	1	Транскрипциязының демдектери-биле сөстөрни шын адаарының болгаш бижиириниң онзагайларын тайылбырлаар. Транскрипцияның демдектерин шын ажыглаар: узун ажык үннер – дагаа [таъга:], аяа [айа:], өк-биле адаар ажык үннер – аът [а ^б т], күштүг ажык эвес үннер – пар [п ^б ар], тал [т ^б ал], сөс эгезинге кошкак ажык эвес үннер – бар [пар], дакпырлап бижиир ажык эвес үжүктөрниң үннери – аттар [атар], аккыр [акыр] дээш о.ө. Сөстөрдө үннер болгаш үжүктөрниң саныны дүүшпезин тайылбырлаар. Сөстүң транскрипциязын бижиир, фонетиктиг сайгарылгазын кылыр. Ажык болгаш хаалчак слогтарны аңгылаар. Тыва дылда шын адалганың дүрүмнерин болгаш ударениени сагывышаан сөзүглелдерни номчуур. Бодунуң чугаазыңга (чугаа чорудулгазыңга) фонетика болгаш орфоэпияда алган билиглериң, мергежилдерин херек кырында ажыглаар. Бодунуң болгаш өскө улустуң чугаазында шын адалганың дүрүмнерин сагааның үнелеп билир, оларны эдип шыдаар.

	<i>Чогаадыкчы ажыл</i>	1	Фонетикага хамаарыштыр бердинген чогаадыкчы ажылдарга киржир. Ажык, ажык эвес үннерге схемалар, таблицаларны боду азы эжи-биле демнежип тургузар. Схемалар, таблицаларны ажыглап сөзүглелди тургузар.
	<i>Тест (айтырыглар)</i>		Фонетика болгаш орфоэпияга хамаарышкан тест-айтырыгларга харыылаар. Ук темага хамаарышкан бодунуё билиин хынаар, түңнелдерни кылыр.
Графика	Графика.	Ниити шагы – 2	Графикага хамаарышкан кол билиглерни шингээдир. Латин алфавитке үндезилээн тыва алфавит-биле таныжар. Кирилл алфавидинге үндезилээн тыва алфавиттиң кыска төөгүзүн
	Алфавит дугайында билиг	1	
	Тыва алфавит. Бижиктиң ужур-дузазы.	1	билер. Тыва алфавитти словарьлар, тайылбыр номнар (справочниктер), энциклопедиялардан медээ дилээрде ажыглаар. Ниитилел амыдыралынга бижиктиң ажыктыын тайылбырлаар.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыкчы ажыл</i>		Тываның кайы девискээрлеринде бижиктиг тураскаалдар барын сонуургап тывар, ук тураскаалдарда дүрзүлерни шинчилээр, чүге оларны чуруп турганын даап бодап тайылбырлаар. Информантылар-биле ужуражыр, библиотека (ном саңы), номчулга залдарынче баар. Чаңгыс классчыларының мурнунга илеткелди кылыр.
Орфография	Орфография	Ниити шагы – 3	Узадыр, өк-биле адаар ажык үннерниң үжүктерин шын бижиир. Сөс иштинге ажык эвес үннерниң үжүктерин дакпырлап бижиирин тайылбырлаар. Тыва орфографияның нормаларын сагыыр: й үннүг үжүктерни, сөс эгезинге <i>т-д, н-б</i> деп үннерниң үжүктерин шын бижиир; өк-биле адаар ажык үннерлиг сөстөргө <i>ь (кадыг демдекти)</i> , орус дылдан үлегерлээн сөстөргө <i>ь (чымчак демдекти)</i> шын ажыглаар дээш о.ө. Бижикке хуу чүве аттарынга, домак эгезинге улуг үжүктерни ажыглаар.
	Сөске ажык эвес үннерниң үжүктерин шын бижири	1	
	Й үннүг үжүктерлиг сөстөрни шын бижири.	1	
	Кадыг (ь) болгаш чымчак (ь) демдектерни сөске ажыглаары	1	
	<i>Словарьлыг диктант</i>		
Сөс тургузуу болгаш сөс чогаадылгазы	Сөс тургузуу болгаш сөс Чогаадылгазы	Ниити шагы – 8	Сөс тургузуу болгаш сөс чогаадылгазының кол билиглерин шингээдир.
	Морфемика – дыл эртемниң кезээ.	1	Сөстүң уткалыг кезектерин (морфемаларны) – дазыл, чогаадылга, хевир тургузар, өскертилге кожумактарының дугайында билип алыр.
	Хевир тургузар кожумактар	1	Сөстүң тургустунар аргаларын тодарадыр: морфологтуг (кожумактыг), синтаксистиг (ийи дөстүң каттышканы) болгаш

	Өскертилге кожумактары	1	хурааңгайлаар арга. Хурааңгай сөстөрнi шын адаар, оларга кожумактарны шын кожар.
	Сөстүң тургустунар аргалары	1	Чогаадылга кожумактарының дузазы-биле аттыг чүве аттарын, кылыг сөстөрнi, наречиелернi тургузар.
	Морфологтут (кожумактыг) арга	1	Чогаадылга кожумактарының ажыглалын тайылбырлаар (-чын, -чи, -кчи деп кожумактарның болгаш оларның фонетиктиг вариантыларының чүве адын тургузарын; -лыг, -зыг, -кыр, -кы деп кожумактарның болгаш оларның фонетиктиг вариантыларының демдек адын тургузарын).
	Синтаксистиг арга	1	Хевир тургузар кожумактарны ажыглаар: чүве адының бичеледир чассыдар кожумактарын (чык, -чыгаш, -ак, -най, -кай, -кы болгаш оларның фонетиктиг вариантыларын), демдек адының чадаларының кожумактарын (-ак, -зумаар, -ылдыр; -гыр болгаш оларның фонетиктиг вариантыларын), кылыг сөзүнүң болбас хевириниң кожумаан, кылыг сөзүңге (причастие, деепричастие) немелде утка киирер кожумактарны.
	Хурааңгайлаан сөстөр	1	Сөсте чогаадылга болгаш өскертилге кожумактарын, хевирин өскертир кожумактарны таныыр. Тыва дылда кожумактарның туружун тайылбырлаар, оларны шын шыяр. Укталган, укталбаан дөстүг сөстөрнi аңгылаар. Төрел сөстөрнi тывар. Дүлей ажык эвес үн-биле төнгөн дазылга, ажык үнден эгелээн кожумак немежирге, дүлей ажык эвес үннерниң ыткыр үннер-биле солчурун тайылбырлаар. Сөстүң тургузуун сайгарар. Тыва дылдың словарьларын сөстүң тургузуун тодарадырынга ажыглаар.
	Сөстүң морфемниг сайгарылгазы.	1	
	Хыналда ажыл		Сөс тургузуу болгаш сөс чогаадылгазынга хыналда ажылды күүседир.
	Эдертиг		Тыва чугааны шингээдип ап шыдаар. Планны тургузар. Эдертигни бижиир. Бижимел чугааның нормаларын сагыыр.
Лексикология болгаш фразеология	Лексикология болгаш фразеология	Нииги шагы – 9+1	Лексиканың кол билиглерин шингээдири. Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөрнi аңгылаар. Хөй уткалыг сөстөрнi тыва дылдың словарьларының дузазы-биле тодарадыр,

	Сөс, ооң уткалары. Лексиктиг утка болгаш билиг. Тайылбырлыг словарьлар	1	чугаага шын ажыглаар. Хөй уткалыг сөстөрни болгаш омонимнерни аңгылаар. Дорт, доора болгаш көжүрген уткалыг сөстөрни аңгылаар.
	Тыва дылдың лексиказының кол темалыг бөлүктөрү	1	Сөзүглелден синонимнер, антонимнер, омонимнерни тывар, оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар.
	Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөр.	1	Сөзүглелден табу болгаш эвфемизмнерни тывар. Чугаага табуларның орнунга эвфемизмнерни ажыглаар.
	Сөстүң дорт, доора болгаш көжүрген уткалары.	1	Сөзүглелден фразеологизмнерни тывар, оларны синонимниг одурут тургузарына ажыглаар. Оларның утказын тайылбырлаар болгаш чугаага ажыглаар.
	Омонимнер.	1	Тыва дылдың фразеологтук словарьн ажыглаар, ооң дузазы-биле фразеологизмнерниң утказын тодарадыр.
	Синонимнер.	1	Сөстүң лексиктиг утказын словарь дузазы-биле тодарадыр.
	Антонимнер.	1	
	Табу сөстөр болгаш эвфемизмнер.	1	
	Фразеологизмнер азы быжыг сөс каттыжышкыннары.	1	
	<i>Хыналда ажыл</i>		Лексикология болгаш фразеологияга хыналда ажылды күүседир
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	«Төрээн дылым дугайында бодалым» деп темага чогаадыг- угаап боданышкын.	1	Планны тургузар. Бодунуң бодалын бижимел илередир.
			Орфографтыг, пунктуастыг нормаларны болгаш чугаа культуразын сагыыр.
Морфология	Морфология – грамматиканың бир кезээ.	1	Морфологияның кол билиглерин шижээдир. Сөстүң грамматиктиг болгаш лексиктиг уткаларын ылгаар. Тускай болгаш дузалал чугаа кезектерин аңгылаар. Эге школага алган билиглерин сактып, чугаа кезектерин таныыр. Оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар, чугаа культуразын сагыыр.
	Чүве ады. Орфография. Чугаа культуразы	Нийти шагы – 22	Чүве адының грамматиктиг утказын тодарадыр, морфологтук демдектерин (сан, хамаарылга, падеж хевирлери) барымдаалап, чүве

Чүве адының ниити утказы, грамматиктиг демдектери болгаш синтаксистиг хүлээлгелери.	1	аттарын тодарадыр. Чүве аттарының тургустунар аргаларын (морфологтуг, синтаксистиг арга, хурааңгайлаашкын) тайылбырлаар. Домакка чүве адының синтаксистиг хүлээлгезин тайылбырлаар. Тодаргай болгаш туугай чүве аттарын, оларның кол темалыг бөлүктөрүн аңгылаар. Хуу болгаш ниити чүве аттарын, оларның кол темалыг бөлүктөрүн аңгылаар. Хуу болгаш ниити чүве аттарының шын бижилгезин сагыыр. Чүве аттарының бичеледир, чассыдар хевирлерин тургузар. Хевир өскөртүр кожумактарны шын ажыглаар. Адалга дугайында билигни алыр, адалга болуп чоруур чүве адын кол сөстөн ылгаар, адалгалыг домактарга бижик демдээн сагыыр. Доора падежтерниң кожумактарын домак тургузарына шын ажыглаар. Чүве аттарын саннарга, арыннарга, падежтерге өскөртүр. Чүве адының кылыг сөзү-биле холбаалыын тодарадыр. Орус дылдан үлегерлээн сөстөрниң кожумактарын шын ажыглаар. Чүве адының морфологтуг демдектерин тодарадыр. Чүве адының морфологтуг сайгарылгазын кылыр.
Чүве адының тургустунар аргалары	1	
Чүве аттарының бичеледир, чассыдар хевирлери.	1	
Чүве аттарының саны.	1	
Чүве адының хамаарылга хевир	1	
Чүве адының хамаарылга хевириниң кожумактарын шын бижири	1	
Үлегерлеп алган чүве аттарының хамаарылга кожумактарын шын Бижири	1	
Чүве адының падежтери. Адаарының падежи.	1	
Хамаарыштыларының падежи.	1	
Хамаарыштыларының падежинде чүве аттарының домакка тодарадылга Болуру	1	
Бээриниң падежи	1	
Бээриниң падежинде чүве аттарының домакка немелде, байдал болуру	1	
Онаарының падежи	1	
Онаарының падежинде чүве аттарының домакка немелде болуру	1	

	Турарының падежи	1	
	Турарының падежинде чүве аттарының домакка немелде, байдал Болуру	1	
	Үнериниң падежи	1	
	Үнериниң падежинде чүве аттарының домакка немелде, байдал болуру	1	
	Углаарының падежи	1	
	Углаарының падежинде чүве аттарының домакка немелде, байдал Болуру	1	
	Орус дылдан үлегерлээн сөстөрниң грамматиктиг хевирлерин шын бижири.	1	
	Чүве адының морфологтут сайгарылгазы.	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда ажыл</i>		Чүве адынга хамаарышкан хыналда ажылды күүседир.
Морфология	Демдек ады. Орфография. Чугаа культуразы	Ниити шагы – 10+1	Демдек адының ниити утказын тодарадыр, морфологтут демдектерин барымдаалап, демдек аттарын тодарадыр.
	Демдек ады. Ооң утказы болгаш синтаксистиг хүлээлгелери.	1	Демдек адының тургустунарын тайылбырлаар:
	Демдек аттарының темалыг бөлүктери	1	1) чогаадылга кожомактарының дузазы-биле: <i>-лыг, -зыг, -кыр, -кы</i> болгаш оларның фонетиктиг вариантылары; 2) сөстөрниң каттышканындан: дефистеп бижиир: <i>орлан-эрес</i> ; тудуштур бижиир: <i>кара+ала = карала</i>); 3) сөстөрниң катаптаанындан (<i>кара-кара</i>).
	Демдек адының чогаадылгазы. Морфологтут арга	1	Демдек аттарын чогаадыр.

	Демдек адының чогаадылгазы Синтаксистиг арга	1	Шынарның болгаш хамаарылганың демдек аттарын аңгылаар. Шынарның демдек аттарының өйүндө, кошкадыр, күштелдирер чадаларын тургузар, оларны аңгылаар. Шынарның болгаш хамаарылганың демдек аттарының темалыг бөлүктөрүн аңгылаар. Укталган, укталбаан демдек аттарын тодарадыр. Демдек адының синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр. Демдек аттарын домакка ажыглаар. Оларның синтаксистиг хүлээлгезин тайылбырлаар. Демдек адының морфологтуг сайгарылгазын кылыр. Демдек ады кирген домактарны сайгарар болгаш сөзүглелдерни номчуур.
	Демдек адының бөлүктери. Шынарның демдек аттары	1	
	Шынарның демдек ады, ооң чадалары.	1	
	Кошкадыр чада	1	
	Күштелдирер чада	1	
	Хамаарылганың демдек ады	1	
	Демдек адының морфологтуг сайгарылгазы	1	
	<i>Словарьлыг диктант</i>	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыкчы ажыл. Чурук-биле ажыл.</i>		Тырттырган азы чураан чурук-биле таныжыр, чүнү көргүскенин сайгарар. Диалогка киржир. Чурукка атты бээр, ооң утказынга дүүштүр сөзүглелди тургузар, бодунуң бодалын илередир.
Морфология	Сан ады	Ниити шагы – 14	Сан адының грамматиктиг болгаш морфологтуг демдектерин тодарадыр.
	Сан адының утказы	1	Бөдүүн, нарын болгаш каттышкан (составтыг) сан аттарын аңгылаар. Сан аттарының бөлүктөрүн тодарадыр: түң болгаш дугаар сан аттарын, чыырының, үүрмектээринин, аңгылаарының, чоокшуладырының.
	Сан аттарының тургузуунуң аайы-биле бөлүктери.	1	Сан адының чүве ады-биле каттышканда, чүве адын чаңгыстың санынга ажыглаары (ч: тозан аът). Үе санын (чыл, ай, хүннү) шын ажыглаары.
	Сан аттарының утказының аайы-биле бөлүктери. Түң сан ады	1	Сан аттарының шын бижилгезин сагыыр.
	Дугаар сан ады	1	Сан адының синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр.
	Чыырының сан ады	1	Сан аттарының дузазы-биле нарын сөстөрни тургузар.

	Аңгылаарының сан ады	1	Сан аттары кирген фразеологизмнерниң утказын тайылбырлаар. Сөзүглелдерден тыва хемчег илередир сөстөрни тывар. Морфологияга хамаарышкан айтырыгларга харыылаар. Билиин хынаар, бодунга түңнелдерни үндүрер. Сан адының морфологтуг сайгарылгазын кылыр.
	Чоокшуладырының сан ады	1	
	Үүрмектээриниң сан ады	1	
	Сан адының синтаксистиг хүлээлгези	1	
	Сан адының нарын сөстер тургузарынга киржилгези	1	
	Сан адының быжыг сөс каттыжыышкыннары тургузарынга киржилгези	1	
	Сан адын чугаага ажыглаары	1	
	Тыва дылда хемчег илередир чамдык сөстөрниң ажыглалы.	1	
	Сан адының морфологтуг сайгарылгазы	1	
	<i>Тест-айтырыглар.</i>		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	5 класска өөрөнгөн чүүлдеринге быжыглаашкын	Ниити шагы – 10	Кижиниң амыдыралынга дылдың чугулазының дугайында бодунуң бодалын чугаалаар. Диалог болгаш монологту ылгаар, оларны бижимел болгаш аас чугаага ажыглаар. Хөй уткалыг сөстөрниң утказын тодарадыр; сөстүң дорт, доора болгаш көжүргөн уткаларын аңгылаар; оларны чугаага ажыглаар, сөзүглелден тывар. Чугаага синонимнер, антонимнер, омонимнер, эвфемизмнер, фразеологизмнерни ажыглаар, чугаадан табуларны чайладыр. Ылгавыр демдектериниң аайы-биле үннерни бөлүктээр. Сөзүглел тургузарда, тыва орфографияның нормаларын сагыыр. Сөстүң кезектерин тывар. Аттыг чугаа кезектериниң морфологтуг сайгарылгазын кылыр.
	Диалог	1	
	Монолог	1	
	Фонетика.	1	
	Орфоэпия. Графика	1	

	Лексикология	1	Аттыг чугаа кезектерин аас болгаш бижимел чугаага идепкейлиг ажыглаар, чугаа культуразын сагыыр. Чугаазын сайзырадыры-биле янзы-бүрү байдалдарның чижектерин көргүскен оюннарга киржир.
	Фразеология	1	
	Морфология. Чүве ады	1	
	Демдек ады	1	
	Сан ады.	1	
	Морфологтуг сайгарылга.	1	
	<i>Түңнел хыналда ажыл</i>		Түңнел хыналда ажылды күүседир.
	<i>Проект «Тыва дылдың чечени»</i>		Төлевилел тургузарынга киржир, аңаа хамаарышкан литератураны, тайылбыр номнарны, словарьларны чыыр.

6 КЛАСС (68 ШАК)

Блок	Тема (ооң иштинче кирип турар билиглер)	Шак саны ниити б/ш тема аайы- биле	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры
Дыл дугайында ниити билиглер	Дыл – харылзажырының чугула чепсээ. Өгбө дыл болгаш төрел дылдар дугайында билиг	1	Дириг болгаш өлүг дылдарны ылгаар, өгбө дыл болгаш төрел дылдар дугайында билир. Тыва дылга дөмейлешкек түрк дылдар дугайында билир. Дыл дугайында бодунуң бодалдарын илередир. Өске чоннарның төлээлерин, оларның дылын, культуразын хүндүлээр.
Дыл дугайында	5 класска өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын.	Ниити шагы – 5	Сөстүң лексиктиг утказын тайылбырлаар. Хөй уткалыг сөстөрни тывар болгаш чугаага ажыглаар.

эртемнің кезектери	Лексикология.	1	Дорт, доора болгаш көжүрген уткалыг сөстөрни тодарадыр, ылгаар. Тайылбыр словарьдан дорт болгаш доора уткалыг сөстөрни шилип тывар. Сөстөрни дорт болгаш доора утказынга ажыглавышаан, сөс каттыжыышкыннарын тургузар. Табуларны эвфемизмнер-биле солуур. Бодунуң сөс курлавырын байыдар, чугаа культуразын сайзырадыр. Сөстүң фонетиктиг сайгарылгазын кылыр, ажык болгаш ажык эвес үннерни ылгавыр демдектериниң аайы-биле шын тайылбырлаар. Дараазында темаларга словарьлыг диктантаыны шын бижиир: сөс эгезинге <i>т-д</i>, <i>п-б</i> үннерниң үжүктөрүн, <i>й</i> үннүг сөстөрни шын бижири. Сөстүң уткалыг кезектерин аңгылаар. Чаа сөстөрни тургузар. Хурааңгай сөстөрни тывар. Морфологтуг демдектериниң аайы-биле аттыг чугаа кезектерин ылгаар, оларны домак тургузарынга ажыглаар, синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадыр.
	Фонетика болгаш орфоэпия.	1	
	Орфография. Сөс тургузуу болгаш сөс чогаадылгазы.	1	
	Морфология болгаш синтаксис.	1	
	Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы <i>Диктант</i>	1	
	<i>Словарьлыг диктант</i>		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Тест-айтырыглар</i>		Тест айтырыгларга харыылаар, канчаар күүсеткенин сайгарар, бодунга түңнелдерни үндүрер.
	<i>Сөзүглел-биле ажыл.</i> Чугаалажып билири – кижиниң ниити культуразының бир кезии. Диалог болгаш монолог, оларның хевирлери.		Диалог, монолог болгаш оларның дугайында билиглерин ханыладыр. Сөзүглелдер-биле ажылдаар, монологтуг хевирлерин аңгылаар (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын). «Күс» деп чурукту чуруп бижиир. «Чайны канчаар эрттиргеним» (тоожуушкун), «Куштар чүте изиг чурттарже ужарыл?» (угаап боданыышкын) дээн чижектиг кыска сөзүглелдерни тургузар. Диалогту тургузар, ону бижимел илередир. Бөлүктүң ажылынга киржир.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Ниити шагы – 3	Чугаа чорудулгазының кол хевирлерин аңгылаар: номчууру, дыңнаары, чугаалаары, бижири.
	Чугаа чорудулгазының хевирлери.	1	Сөзүглелди номчуур, дыңнаар. Сөзүглелде кол болгаш чажыт медээни билип турар. Номчаан болгаш дыңнаан сөзүглелин кыскаладыр азы

	Сөзүглелдин тодаргай болгаш элдээрткен утказы	1	делгеренгей дамчыдар.
	Тыва дылдың словарьлары. Очулга словарьлары.	1	Улуг каралап, таныжып болгаш сайгарып номчуурунун чаңчыл-мергежилдерин, ном болгаш өске-даа медээ дамчыдар үндезин-барымдаалар-биле ажылдаар аргаларны практикага хереглээр. Кайы-бир темага херек материалдарны чыыр, оларның аай-бажын тургузар; янзы-бүрү үндезин-барымдаалардан херек медээни тывар. Номчааны чечен чогаалдан сөзүглелди ооң утказын өскертпейн сактып бижиир. Сактып бижип тургаш, тыва литературлуг дылдың кол-кол нормаларын сагыыр.
	<i>Эдертиг</i>		Тыва дылдың словарьларын ажыглаар: очулга словарьлары (тыва-орус, орус-тыва дээш о.ө.), тайылбыр, орфографтыг словарьлар.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Лексикология болгаш фразеология.	Ниити шагы – 13	Сөзүглелди кичээнгейлиг дыңнаар, утказын дамчыдар. Дылдың орфографтыг, пунктуастыг нормаларын сагыыр.
	Тыва дылдың лексиказын тывылган угунун аайы-биле бөлүктээри. Ниити түрк сөстөр	1	Тыва дылдың лексиказын тывылган угунун болгаш ажыглалының аайы-биле тодарадыр.
	Моол дылдан үлегерлээн сөстөр.	1	Ниити түрк лексиканың, моол дылдан үлегерлээн лексиканың чижектерин тывар.
	Кыдат, төвүт дылдардан үлегерлээн сөстөр	1	Моол, төвүт, кыдат сөстөрни аңгылаар.
	Орус дылдан үлегерлээн сөстөр.	1	Эрги болгаш чаа орус үлегерлеп алыышкыннарны тодарадыр.
	Өске дылдардан үлегерлээн сөстөр	1	Ниити ажыглалдың, ховар ажыглалдың сөстөрүн (эргижирээн сөстөр (историзмнер, архаизмнер), неологизмнер), кызыгаарлыг ажыглалдың сөстөрүн (диалектизмнер, мергежил сөстери, жаргонизмнер, терминнерни аңгылаар.
	Тыва дылдың лексиказын ажыглалының аайы-биле бөлүктээри. Ниити ажыглалдың сөстери.	1	Мергежил сөстөрүн, диалектизмнерни, терминнерни чугааның янзы-бүрү байдалдарына ажыглаар.
	Ховар ажыглалдың сөстери	1	Чечен чогаал сөзүглелдеринден эргижирээн сөстөр, историзмнер, неологизмнерни тывар.
	Кызыгаарлыг ажыглалдың сөстери.	1	Бодунун чугаазындан жаргоннар болгаш диалектилерни чайладыр.
			Литературлуг дылды диалектилерден ылгаар.
			Сөзүглелди тыва литературлуг дылдың лексиктиг нормаларын сагаанының талазы-биле сайгарылганы кылып номчуур.

	Диалектизмнер.		Хуу аттар дугайында кол билиглерни шиңгээдир. Оларның янзыларын аңгылаар (топонимнер, антропонимнер, этнонимнер, зоонимнер база космонимнер), сөзүглелден тывар. Фразеологияның кол билиглерин шиңгээдир, медресеп билир. Хостуг болгаш быжыг сөс каттыжышкыннарын аңгылаар. Фразеологизмнерни сөзүглелдерден, тайылбыр словарьдан тывар, олар-биле домактарны чогаадыр. Фразеологизмнерниң синонимин тывар. Орус дылдан чоок уткалыг фразеологизмнерниң чижектерин көргүзөр. Тыва дылдың фразеологтук словарьн ажыглаар. Бодунуң болгаш өске кижиниң чугаазында сөстөрниң ажыглалынга хамаарыштыр үнелелди бээр. Тыва дылдың очулга болгаш терминнер словарьларының төрөөн дылдың байлаан шиңгээдип алырынга ужур-дузалыын медресеп билир. Сөстүң утказын, ооң бөлүүн тайылбырлаарынга немелде онаалгалыг хыналда ажылды күүседир. «Мээң ук-төөгүм» деп төлевилел-биле ажылдаар. Бодунуң ук-төөгүзүнүң дугайында материалдарны чыыр. Темага дүүшкек кыска шүлүктөрни тывар, оларны ажыглаар. Ук-төөгүзүнүң дугайында сөзүглелди (тоожуушкунну) бижиир азы схема, таблица ажыглап көргүзөр. Класс мурнунга ажылының түңнелин таныштырар.
	Мергежил сөстери. Терминнер. Жаргонизмнер	1	
	Ономастика дугайында билиг	1	
	Фразеология дугайында билиг. Фразеологизмнер	1	
	Синоним фразеологизмнер.	1	
	Антоним фразеологизмнер Сөстүң лексиктиг сайгарылгазы	1	
	Словарьлыг диктант		
	Хыналда ажыл		
	Төлевилел «Мээң ук-төөгүм»		
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Морфология. Кылыг сөзү. Орфография. Чугаа культуразы	Ниити шагы – 18	Морфологияның кол билиглерин шиңгээдир. Тускай чугаа кезээ болур кылыг сөзүнүң дугайында билиглерин ханыладыр, грамматиктиг утказын тодарадыр. Кылыг сөзүн морфологтук демдектериниң болгаш синтаксистиг хүлээлгезиниң аайы-биле тайылбырлаар. Кылыг сөстөриниң уткалыг бөлүктөрин аңгылаар. Бөдүүн, нарын, составтыг кылыг сөстөрин шын тодарадыр. Нарын болгаш составтыг кылыг сөстөриниң тургустунарын тайылбырлаар.
	Кылыг сөзү. Кылыг сөзүнүң утказы, грамматиктиг демдектери, синтаксистиг хүлээлгези.	1	
	Кылыг сөстөриниң уткалыг бөлүктөри	1	
	Кылыг сөзүнүң дөзү. Кылыг сөзүнүң чогаадылгазы	1	

Кылыг сөзүнүн тургузуу. Бөдүүн, нарын, составтыг кылыг сөстери	1	Болбас хевирде кылыг сөзүн шын бижиир, оларга ударениени сагыыр. Кылыг сөзүнүн эге хевирин билир. Кылыг сөзүнүн немелде утка илередир хевирлеринин кожумактарын таныыр. Кылыг сөзүнүн наклонениезин тодарадыр, ооң хевирлерин аңгылаар: болуушкун, дужаал, даар, чөпшээрел, кызыгаарлаар. Болуушкун наклонениезинин үелери аңгылаар: эрткен үелер (шагда эрткен, чоокта эрткен, барымдаалыг, бадыткалдыг); амгы үелер (тодаргай болгаш тодаргай эвес); келир үе (болгалак келир үе). Кылыг сөзүнүн синтаксистиг хүлээлгелгелерин тайылбырлаар. Кылыг сөзүнүн морфологтут сайгарылгазын кыдыр. Чугаага кылыг сөзүнүн болуушкун наклонениезинин үелерин шын ажыглаар. Наклонениеин хевирлерин таблица, схемаларга көргүзөр. Кылыг сөзүнүн хевирлерин аас болгаш бижимел чугаага шын ажыглаар. Кылыг сөзүнүн наклонениелеринин, болбас хевиринин, немелде утка илередир хевирлеринин кожумактарын шын бижиир.
Кылыг сөзүнүн болур болгаш болбас хевирлери.	1	
Кылыг сөзүнүн немелде утка илередир хевирлери	1	
Кылыг сөзүнүн залогтары	1	
Кылыг сөзүнүн видтери	1	
Кылыг сөзүнүн наклонениелери	1	
Кылыг сөзүнүн болуушкун наклонениези болгаш ооң үелери Болуушкун наклонениезинин эрткен Үези	1	
Болуушкун наклонениезинин амгы үези	1	
Болуушкун наклонениезинин келир үези	1	
Кылыг сөзүнүн дужаал наклонениези	1	
Кылыг сөзүнүн даар наклонениези	1	
Кылыг сөзүнүн чөпшээрел наклонениези	1	
Кылыг сөзүнүн кызыгаарлаар наклонениези.	1	
Кылыг сөзүнүн хевирлерин аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары . Кылыг сөзүнүн морфологтут сайгарылгазы.	1	

	Кылыг сөзүнгө ниити катаптаашкын	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда ажыл.</i>		Кылыг сөзүнгө хыналда ажылды күүседир.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Наречие. Орфография. Чугаа культуразы	Ниити шагы – 9	Наречиениң грамматиктиг утказы болгаш морфологтуг демдектери, синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадыр.
	Наречие, ооң грамматиктиг утказы, синтаксистиг хүлээлгелери.	1	Наречиени өске чугаа кезектеринден ылгаар. Наречиелерниң бөлүктөрүн аңгылаар: үениң, туруштуң, сорулганың, ылдагаанның, кылдыныг аргазының, хемчегниң. Наречиелерни (удурланышкак болгаш чоок уткалыг) аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Наречиелерниң тургустунар аргаларын билир, оларның шын бижилгезин сагыыр. Наречиелер кирген домактарны сайгарар, сөзүглелдерни номчуур. Наречилерниң морфологтуг сайгарылгазын кылыр.
	Наречиелерниң тургустунары, оларны шын бижири	1	
	Наречиелерниң уткалыг бөлүктери. Үениң наречиези	1	
	Туруштуң наречиези	1	
	Сорулганың, чылдагаанның наречиелери	1	
	Кылдыныг аргазының наречиези	1	
	Хемчегниң наречиези	1	
	Наречиелерниң өске чугаа кезектеринден ылгалы. Наречилерниң морфологтуг сайгарылгазы.	1	
	Наречилерге ниити катаптаашкын	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа	<i>Сөзүглелге үндөзилээн бот ажыл.</i>		Сөзүглелди кичээнгейлиг номчуур. Наречиелерлиг домактарны ушта бижири, айтырылганын шын салыр, оларны темалыг бөлүктөрүнүн аайы-биле аңгылаар.

культуразы	<i>Чогаадыг – угаап боданыышкын.</i>		«Кадыкшылын канчаар быжыглаарыл?» деп темага сөзүглелди тургузар. Наречиелерни чогаадыг бижииринге ажыглаар. Бердинген темага угаап боданыышкынын илередири-биле херек сөстөрни домактарга таарыштыр ажыглаар, домактарны шын тургузар.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Ат орну. Орфография. Чугаа культуразы	Ниити шагы – 5	Ат орнунун грамматиктиг утказын тодарадыр, морфологтук демдектеринин, синтаксистиг хүлээлгезинин аайы-биле оларны тайылбырлаар. Ат орнунун бөлүктөрүн аңгылаар (арынның, айтырыгның, айтылганың, тодаргай болгаш тодаргай эвес ат оруннары), оларның синтаксистиг хүлээлгелерин тайылбырлаар. Ат оруннарын өске чугаа кезектеринден ылгаар, падежтерге өскерттир. <i>Силер, болар</i> де пат оруннарын тыва чугаа этикединге дүүштүр ажыглаар, улуг улус-биле чугаалажып билир. Аңгы-аңгы от оруннары-биле домактарны чогаадыр. Ат оруннары кирген домактарны, сөзүглелдерде сайгарар. Ат оруннарының морфологтук сайгарылгазын кылыр.
	Ат оруннарының утказы болгаш грамматиктиг демдектери. Ат орнунун бөлүктери.	1	
	Арынның ат оруннары	1	
	Айтылганың ат оруннары Айтырыгның ат оруннары	1	
	Тодаргай ат оруннары. Тодаргай эвес ат оруннары Ат оруннарының морфологтук сайгарылгазы.	1	
	Ат оруннарынга катаптаашкын	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Тест-айтырыглар</i>		Ат оруннарынга хамаарышкан айтырыгларга харыылаар, даалгаларны күүседир.
	<i>Чогаадыг-чурумал</i>		Дириг амытаннар дугайында сөзүглелди дыңнаар. Ынак амытанының дугайында сөзүглелди боду тургузар. Уран аргаларны болгаш ат оруннарын ажыглаар.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Сөс каттыжыышкыны	Ниити шагы – 3	Синтаксистиг кол билиглерин шийгээдир. Сөс каттыжыышкынында өзек болгаш чагырткан сөстү тодарадыр. Сөс каттыжыышкыннарын тывар, өзек сөстен чагырткан сөсчө айтырыгны тывар. Сөс каттыжыышкыннарын домак тургузарынга ажыглаар.
	Синтаксистиг грамматиканың кезээ болуру.	1	
	Сөс каттыжыышкыны	1	

	Сөс каттыжышкынында өзек болгаш чагырткан сөс	1	
	<i>Хыналда ажыл</i>		Сөс каттыжышкынынга хамаарышкан хыналда ажылды күүседир, хостуг болгаш быжыг сөс каттыжышкыннарын ылгаар.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Домак.	Ниити шагы – 6	Сөс, сөс каттыжышкыны, домакты ылгаар болгаш оларны тода тайылбырлаар.
	Бөдүүн домак дугайында билиг.	1	Чугаалар сорулгазының аайы-биле медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын тодарадыр. Алгы домаан ылгаар.
	Чугаалаар сорулгазының аайы-биле домактарның хевирлери. Медээ домаа	1	Домактың грамматиктиг ооргазын (кол сөс, сөглекчини) тывар, кандыг чугаа кезээ-биле илереттингенин тодарадыр.
	Айтырыг домаа	1	Домакта кол сөс биле сөглекчиниң харылзаазын билир.
	Кыйгырыг домаа. Алгы домаа	1	Тургузуунуң аайы-биле домактарның янзыларын ылгап өөренир: ийи чугула кижигүңнүг болгаш чаңгыс чугула кижигүңнүг, делгеренгей болгаш делгеренгей эвес, нарынчылтынган болгаш нарынчылтынмаан, долу болгаш долу эвес.
	Домактың грамматиктиг ооргазы.	1	Аас чугаага үн аяны, логиктиг ударениени; бижимел чугаага бижик демдектерин сагыыр. Делгеренгей болгаш делгеренгей эвес домактарны тургузар, орфографтыг болгаш пунктуастыг дүрүмнерни сагыыр.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Тест</i>		Синтаксиске тестини кылыр.
	<i>Сөзүглел-биле ажыл</i>		Сөзүглел-биле ажылдаар. Ударениени сагып тургаш, сөзүглелди тода номчуур. Номчуурунун болгаш дыңнаарының чаңчылдарын улам ыңай сайзырадыр. Шын бижилгезин сактып алыры берге сөстөрни дүжүрүп бижиир болгаш оларны сактып алыр.
Дыл дугайында ниити билиглер.	6 класска өөрөнгөн чүүлдеринге быжыглаашкын	Ниити шагы – 5	Чоннуң сагыш-сеткил культуразын, төөгүзүн, амыдыралын-чуртталгазын дамчыдар кол аргазы бооп чоруур тыва дылдың ужур-дузазының дугайында бодунуң туружун (бодалын) бадыткаар.
	Лексика	1	Сөс курлавырын байыдары-биле тыва дылдың словарьларын ажыглаар. Номчуурунун, дыңнаарының, чугаалаарының болгаш

Дыл дугайында эртемнің кезектери	Кылыг сөзүнге катаптаашкын	1	бижиириниң культуразы. Тыва литературлуг дылды болгаш диалектилерни ылгаар. Тыва дылда хуу чүве аттарының янзыларын тодарадыр. Кылыг сөзүнүң уткалыг бөлүктөрүн аңгылаар. Нарын болгаш составтыг кылыг сөстөриниң тургустунарын тайылбырлаар. Болуушкун наклонениезиниң үелерин чугаага, хевир өскөртүр кожумактарны бижикке шын ажыглаар. Кылыг сөстөрүн, наречиселерни, ат оруннарын грамматиктиг утказы болгаш морфологтуг демдектериниң аайы-биле сайгарар болгаш чугаага шын ажыглаар. Домактан сөс каттыжышкыннарын тывар. Домакта кол сөс, сөглөкчини тодарадыр. Дыңнаан сөзүглелиниң утказын чугаалаар, ында кол болгаш дузалал медээни тодарадыр. Аңгы-аңгы байдалдарда болуп турар чугааны көргүскен оюннарга киржир мергежилдин уламчылап, чугаазын сайзырадыр.
	Наречиеге, ат орнунга катаптаашкын	1	
	Сөс каттыжышкынынга катаптаашкын	1	
	Домакка катаптаашкын	1	
	Тест		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Айтырыглар болгаш онаалгалар</i> <i>Түңнел хыналда ажыл</i>		Немелде онаалгаларлыг диктантаыны бижиир.

7 КЛАСС (102 ШАК)

Блок	Тема (ооң иштинче кирип турар билиглер)	Шак саны ниити б/ш тема аайы- биле	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры
Дыл дугайында ниити билиглер	Тыва дыл – күрүне дылы	1	Республиканың ажыл-амыдыралынга тыва дылдың чугулазының дугайында чугаага киржир. Тыва дылдың ужур-дузазының болгаш хүлээлгелерин тодарадып билер.
Дыл	5-6 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын.	Ниити шагы – 5	Диалог болгаш монологту ылгаар. Мергежил сөстөрүн, терминнерни, быжыг сөс каттыжышкыннарын

дугайында эртемнің кезектери	Кылыг сөзү	1	чугаага шын ажыглаар болгаш оларны сөзүглелден тывар. Кылыг сөстерин, наречилерни, ат оруннарын домак тургузарынга ажыглаар. Өөрөнгөн чугаа кезектериниң морфологтуг демдектерин тодарадыр.
	Наречие	1	
	Ат орну	1	
	Сөс каттыжыышкыны	1	
	Домак	1	Диктантаыны бижиир.
	<i>Диктант</i>		
Дыл дугайында ниити билиглер	Дыл дугайында ниити билиглер	Ниити шагы – 2	Тыва чоннуң культуразының дугайында сөзүглелдерни дыңнаар. Дыңнаан сөзүглелиниң кыска утказын чугаалаар азы бижиир. Тыва дылдың очулга (орус-тыва, тыва-орус) словарьларын ажыглаар.
	Тыва дыл – тыва чоннуң өнчүзү	1	
	Тыва дыл болгаш чоннуң культуразы	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Сөзүглел	Ниити шагы – 7	Сөзүглелдин темазын болгаш кол бодалын тодарадыр. Сөзүглелдин планын тургузар. Сөзүглелдерниң янзыларын ылгаар: чурумал, тоожуушкун, угаап боданыышкын. Сөзүглелде домактарның дес-дараалашкаан болгаш сөзүглелдин кезектериниң харылзаалыын, темазынга дүүшкээн сагыыр. Сөзүглелге логиктиг ударениени сагыыр. Кайы-бир темага материалды чыыр болгаш ооң аай-бажын тургузар (системажыдар). Янзы-бүрү литератураны ажыглаар. Бижимел чугаазын сайырадыр. Чугаа культуразын сагыыр.
	Сөзүглел дугайында билиг.	1	
	Сөзүглелдин темазы болгаш кол бодалы	1	
	Сөзүглелдин кыска болгаш делгеренгей планы	1	
	Сөзүглелдерниң янзылары. Тоожуушкун.	1	
	Чурумал	1	
	Угаап боданыышкын	1	
	<i>Чогаадыг-чурумал</i>	1	«Кырган-ачамның чайлаа» деп темага чогаадыгны бижиир
	<i>Сөзүглел-биле ажыл</i>		Сөзүглелди боттары номчуур. Сактып алыр. Тыва литературлуг дылдың нормаларын сагывышаан, номчаан сөзүглелиниң утказын аас-биле дамчыдар.
	<i>Тест</i>		Өөрөнгөн темазынга тестини күүседир.
Дыл дугайында	Морфология. Кылыг сөзүнүң тускай хевирлери.	Ниити шагы - 14	Кылыг сөзүнүң тускай хевирлери – причастие болгаш деепричастие

эртемнің кезектери	Причастиенің грамматиктиг утказы, морфологтуг демдектери.	1	дугайында билип алыр. Причастиенің грамматиктиг утказын, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг ужур-дузазын тодарадыр.
	Эрткен үениң причастиези	1	Эрткен болгаш келир үениң причастиелерин ылгаар. Болгалак үениң причастиезин ылгаар, сөзүглелден тывар, чугаага ажыглаар. Причастиелерни чүвелерниң демдээн көргүзерде, ажыглаары. Причастиелиг бөлүглелдерни таныыр, оларның домакка тодарадылга азы байдал болуп чоруурун тодарадыр. Деепричастиелерниң грамматиктиг утказын, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадып сайгарар. Тыва дылдың деепричастиелерин аңгылаар: каттышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар деепричастиелер. Деепричастиелиг бөлүглелдерни таныыр, оларга бижик демдектерин сагыыр болгаш синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадып сайгарар. Деепричастиелерни составтыг кылыг сөзүнүң кезээ кылдыр ажыглаар, ооң бодунуң (деепричастиенің) домакка кандыг кежигүн болурун тодарадыр. Деепричастиелерни болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерни домакка ажыглаар. Причастиелер, деепричастиелер база причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдер кирген сөзүглелдерни номчуур болгаш сайгарар. Морфологтуг сайгарылганы кылыр. Өөрөнгөн темазынга тестини күүседир.
	Келир үениң причастиези	1	
	Болгалак үениң причастиези	1	
	Причастиелиг бөлүглелдер	1	
	Причастиелиг бөлүглелдерниң домакка тодарадылга, байдал болуру.	1	
	Деепричастиенің грамматиктиг утказы, морфологтуг демдектери, синтаксистиг хүлээлгелери.	1	
	Тыва дылдың деепричастиелери. Каттышкак деепричастие	1	
	Кожаланчак деепричастие	1	
	Эрткен деепричастие	1	
	Болбас деепричастие	1	
	Кызыгаарлаар деепричастие	1	
	Үдекчи деепричастие	1	
	Деепричастиелиг бөлүглел, аңаа бижик демдектери болгаш домакка байдал болуру.	1	
	<i>Словарьлыг диктант</i>		
	<i>Тест</i>		
Дыл дугайында эртемнің	Өттүнүг сөстөр	Ниити шагы - 2	Өттүнүг сөстөрүн танып тывар, оларның ниити утказын тайылбырлаар.

кезектери			Өттүнүг сөстөрнүн уткалыг бөлүктөрүн таныыр: ыыт-дааш, үн өттүнер сөстөр, хевир-дүрзү өттүнер сөстөр, миннийшкин илередир сөстөр.
	Өттүнүг сөстөрнүн ниити утказы болгаш уткалыг бөлүктөри	1	
	Өттүнүг сөстөрнүн составтыг кылыг сөстөри тургузарынга ужур-дузазы база синтаксистиг хүлээлгези. Өттүнүг сөстөрнүн морфологтуг сайгарылгазы.	1	Оларны аян сөстөринден ылгаар. Өттүнүг сөстөрүн шын тургузар. Составтыг кылыг сөстөрүн тургузарынга ужур-дузазын тайылбырлаар; оларның дузазы-биле составтыг кылыг сөстөрүн тургузар. Кылыг сөзүнүн составынга турда, синтаксистиг хүлээлгезин сайгарар. Өттүнүг сөстөрнүн морфологтуг сайгарылгазын кылыр. Өттүнүг сөстөрнүн уткалыг бөлүктөрүн аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Өттүнүг сөстөр кирген сөзүглелдерни номчуур болгаш шын бижилгезин, утказын сайгарар.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыг</i>		Чайлаг азы кыштагже чораанының дугайында чогаадыгны өттүнүг сөстөрни ажыглап бижиир.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Дузалал чугаа кезектери. Эдеринчилер	Ниити шагы – 4	Дузалал чугаа кезектерин аңгылаар: эдеринчилер, эвилелдер, артынчылар.
	Эдеринчилер болгаш дузалал аттар, оларның грамматиктиг хүлээлгелери.	1	Оларның бөлүктөрүн ылгаар, каяа ажыглаарын билир.
	Эдеринчилерни өске чугаа кезектеринден ылгаары	1	Эдеринчилер болгаш дузалал аттарны ылгаар болгаш грамматиктиг хүлээлгелерин тодарадыр.
	Эдеринчилерни чугаага шын ажыглаары	1	<i>биле</i> деп сөстү эдеринчи болгаш эвилел кылдыр ажыглаар, шын бижиир.
	Эдеринчилер болгаш дузалал аттарның морфологтуг сайгарылгазы.	1	<i>дег, ышкаш</i> деп эдеринчилернің дузазы-биле деңнелгелиг бөлүглелдерни тургузар, бижик демдектерин сагыыр. Эдеринчилер болгаш дузалал аттарны чугаага ажыглаар.

			Доора падежтерниң уткаларын дузалал аттар-биле илередири, янзы-бүрү чугаа кезектерин эдеринчилер кылдыр хереглээр болгаш оларны дузалал ат деп бадыткаар. Чугаа культуразын сагыыр. Эдеринчилер болгаш дузалал аттарның морфологтуг сайгарылгазын кылыр.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Эвилелдер	Ниити шагы – 5	Эвилелдерни танып тывар, оларның грамматиктиг хүлээлгелерин сайгарар.
	Эвилелдер, оларның грамматиктиг хүлээлгелери	1	Чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни аңгылаар. Чагырыштырбас эвилелдерниң утказының аайы-биле бөлүктерин ылгаар: каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар.
	Чагырыштырбас эвилелдер	1	Чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар.
	Чагырыштырар эвилелдер	1	Эвилелдерниң бөлүктерин бодунуң тургусканы кластер дузазы-биле көргүзөр. Эвилелдерлиг домактарга бижик демдектерин сагыыр. Чоок уткалыг эвилелдерни шын ажыглаар. Чугаа культуразын сагыыр. Эвилелдер кирген домактарны тургузар.
	Эвилелдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары	1	
	Эвилелдерниң морфологтуг сайгарылгазы	1	
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Артынчылар	Ниити шагы – 3	Артынчыларны танып тывар.
	Артынчыларның утказы болгаш грамматиктиг хүлээлгелери	1	Артынчыларны утка аайы-биле бөлүктээр: айтырыг, бадыткал, дадагалзалдың, күштелдирериниң азы ылгаарының, даап бодаарының. Оларны шын бижиир болгаш чугаага ажыглаар. Чоок уткалыг артынчыларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Артынчыларның морфологтуг сайгарылгазын кылыр.
	Артынчыларны бөлүктээри болгаш шын бижиири.	1	Артынчыларның бөлүктериниң аайы-биле схеманы тургузар. Схемага үндэзилеп артынчыларның бөлүктерин тайылбырлаар.
	Артынчыларны чугаага шын ажыглаары	1	
Чугаа	<i>Хыналда ажыл</i>		Диктантаыны бижиир. Сөзүглелден дузалал чугаа кезектерин тывар,

чорудулгазы болгаш чугаа культуразы			оларның бөлүктөрүн тодарадыр.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Аян сөзү	Нийти шагы – 2	Чугаада болгаш сөзүглелдерде аян сөстөрүн танып тывар. Кижиниң өөрээнин, магадаанын болгаш муңгараанын, кортканын дээн ышкаш кижиниң сагыш-сеткилиниң өске-даа байдалдарын илереткен аян сөстөрүн аңгылаар. Аян сөстөрүниң дузазы-биле бодунуң сагыш-сеткилин шын илередир. Аян сөстери бар домакка бижик демдектерин болгаш ударениени сагыыр. Тыва литературлуг дылдың пунктуастыг нормаларын сагывышаан, сөзүглелди номчуур болгаш сайгарар.
	Аян сөзү – онзагай чугаа кезээ, ооң бөлүктери.	1	
	Аян сөзү кирген домакка бижик демдектери. Адаттынарының онзагайы	1	
	Аян сөстөрүниң морфологтуг сайгарылгазы.	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чурук-биле ажыл. Чогаадыг-чурумал</i>	1	Чурукка хамаарыштыр чогаадыг - чурумалды бижиир.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Сөс каттыжышкыны	Нийти шагы – 6	Сөс каттыжышкыннарының тургузуунуң грамматиктиг утказы-биле холбаалы. Сөс каттыжышкыннарының чугула сөзүнүң аайы-биле бөлүктери: ат сөстүг, кылыг сөстүг, наречиелиг. Сөс каттыжышкыннарының холбажыр аргаларын аңгылаар: башкарылга, хамааржылга, каттыжылга. Өзек болгаш чагырткан сөстүң аразында холбаазын тодарадыр. Башкарылга, хамааржылга, каттыжылга холбаазы-биле каттышкан сөстөрүниң уткалыг харылзааларын ылгаар. Сөс каттыжышкыннарының синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Домактан сөс каттыжышкыннарын ушта бижиир, өзек болгаш чагырткан сөстүң аразында холбаазын тодарадыр. Сөс каттыжышкыннарын тургузар.
	Сөс каттыжышкынының грамматиктиг уткалары	1	
	Сөс каттыжышкыннарының холбажыр аргалары	1	
	Башкарылга холбаазы	1	
	Хамааржылга холбаазы	1	
	Каттыжылга холбаазы	1	

	Сөс каттыжыышкынынга катаптаашкын	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Тест	Бо ажыл темалар-биле каттай чоруттунар	Тестини кылыр. Домактардан сөс каттыжыышкыннарын тывар, холбааларын айтыр, өзек сөстен чагырткан сөсче айтырыгны салыр.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Бөдүүн домак	Ниити шагы – 9	Ийи чугула кезигүннүг домактарны танып тывар. Кол сөс биле сөглекчини танып тывар, оларның кандыг чугаа кезектери-биле илереттинерин билир. Сөглекчиниң хевирлерин аңгылаар: кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг. Сөглекчиниң составында модальдыг сөстөрни таныыр. Сөглекчиниң составында модальдыг сөстөрниң дузазы-биле кижиниң дыңнап турары болуушкунга хамаарылгазын (бүзүрээнин, бадыткаанын, чигзингенин, даап бодаанын) илередир. Кол сөс биле сөглекчини ажыглаар, домакка бижик демдектерин сагыыр. Кылыг сөстүг болгаш ат сөстүг составтыг сөглекчилерни домакка ажыглаар. Делгеренгей эвес бөдүүн домактарны таныыр. Делгеренгей эвес домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Ийи чугула кезигүннүг домактар. Домактың чугула кезигүннери.	1	
	Кол сөс биле сөглекчиниң аразында тире	1	
	Кол сөс, ооң илереттинери	1	
	Кол сөстүң көргүзүкчүлери	1	
	Сөглекчи, ооң илереттинери.	1	
	Сөглекчиниң хевирлери (бөдүүн кылыг сөстүг, составтыг к.с,составтыг ат сөстүг)	1	
	Сөглекчиниң составында модальдыг сөстөр.	1	
	Делгеренгей эвес бөдүүн домак	1	
	Бөдүүн домактың синтаксистиг сайгарылгазы	1	
Дыл дугайында эртемниң	Домактың ийиги черге кезигүннери	Ниити шагы – 11	Домактың ийиги черге кезигүннерин танып тывар. Домактың ийиги черге кезигүннерин аңгылаар: (дорт болгаш доора немелделер, тодарадылга болгаш капсырылга; үениң, туруштуң,
	Домактың ийиги черге кезигүннери.	1	

кезектери	Немелде. Дорт болгаш доора немелделер, оларның илереттинери.	1	кылдыныг аргазының, чылдагаанның болгаш сорулганың, хемчегниң байдалдарын), оларның кандыг чугаа кезектери-биле илереттинерин сайгарар. Делгеренгей домактарны танып тывар. Делгеренгей эвес домакты ийиги черге кижигүннери-биле делгереди. Төрээн дылынга бодалын шын, харылзаалыг болгаш чиге илереди. Домакта сөстөрниң туружун сагыыр. Чечен чогаал болгаш чугаалажыр стильдерде сөстөрниң туружун өскертип ажыглаар. Делгеренгей домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Тодарадылга болгаш капсырылга, оларның илереттинери.	1	
	Байдалдар, оларның утка аайы-биле бөлүктери. Үениң байдалы	1	
	Кылдыныг аргазының байдалы	1	
	Туруштуң байдалы	1	
	Чылдагаанның, сорулганың байдалдары	1	
	хемчегниң байдалы	1	
	Байдалдарның илереттинери.	1	
	Делгеренгей домак дугайында билиг.	1	
	Домактың синтаксистиг сайгарылгазы.	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда ажыл</i>		Хыналда ажылды кылыр. Делгеренгей эвес болгаш делгеренгей домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	<i>Сюжеттиг чурук-биле ажыл</i>	1	Чурукту топтап көөр. Ону чуруп бижиирде, сөстөрни, сөс каттыжышкыннарын болгаш домактарны таарыштыр ажыглаар. Уткалыг сөзүглелди тургузар. Аңаа домактарның, абзацтарның дараалашкаан сагыыр.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Чаңгыс чугула кижигүннүг домактар	Ниити шагы –8	Чаңгыс чугула кижигүннүг домактарны танып тывар. Чаңгыс болгаш ийи чугула кижигүннүг домактарны ылгаар.
	Чаңгыс чугула кижигүннүг домактар дугайында билиг	1	Чаңгыс чугула кижигүннүг домактарның хевирлерин аңгылаар:

	Чаңгыс чугула кезигүүнүг домактарның хевирлери Тодаргай арынның домак.	1	сөглөкчи хевирлиг (тодаргай арынның домак, тодаргай эвес арынның домак, арын чок) болгаш кол сөс хевирлиг (ат домаа) чаңгыс чугула кезигүүнүг домактар. Долу болгаш долу эвес домактарны танып тывар. Оларны сөзүглел тургузарынга ажыглаар. Долу болгаш долу эвес домактарны кирибишаан, диалог тургузар мергезилдерин сайзырадыр. Албан-херек болгаш амыдыралчы харылзаалар үезинде чугаа нормаларын сагыыр болгаш билиглерин делгемчидер. Чугаага домак-сөстөрүни ажыглаар. Аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыр. Чаңгыс чугула кезигүүнүг домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Тодаргай эвес арынның домак. Ниити арынның домактар	1	
	Арын чок домактар	1	
	Кол сөс хевирлиг чаңгыс чугула кезигүүнүг домактар. Ат домактары	1	
	Чаңгыс составтыг бөдүүн домактарның сөзүглел тургузарынга ужур-дузасы	1	
	Долу болгаш долу эвес домактар дугайында билиг.	1	
	Чаңгыс чугула кезигүүнүг домактарның синтаксистиг сайгарылгазы.	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Словарьлыг диктант</i>		Тестини кылыр. Чаңгыс чугула кезигүүнүг домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	<i>Тест</i>		
	<i>Чурук-биле ажыл. Чогаадыг-чурумал</i>	1	«Мээң өрээлим» деп темага чогаадыгны бижиир. Чаңгыс чугула кезигүүнүг домактарны ажыглаар. Орфографтыг болгаш пунктуастыг нормаларны сагыыр.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Нарынчылтыг домактар.	Ниити шагы –10	Нарынчылтыг домактарны танып тывар.
	Нарынчылтыг домактар. Домактың чаңгыс аймак кезигүүнүг-биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери	1	Чаңгыс аймак кезигүүнүг-биле, тускайлаан кезигүүнүг-биле; причастиелиг, деепричастиелиг, деңнелгелиг бөлүглелдер-биле; адалгалар, кирилде сөстөр, кирилде домактар-биле нарынчылтыг домактарны ылгаар.

	Чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактарга түңнекчи сөстөр болгаш оларга бижик демдектери	1	Чаңгыс аймак кежигүннер-биле нарынчылтынган домактарны танып тывар, бижик демдектерин сагыыр. Чаңгыс аймак кежигүннерниң каттыжар аргаларын тодарадыр: үн аяны азы чагырыштырбас эвилелдер. Чаңгыс аймак кежигүннерниң түңнекчи сөстөрүн тывар болгаш бижик демдектерин сагыыр. Чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгаларны аңгылаар, бижик демдектерин сагыыр. Тускайлаан кежигүннер-биле нарынчылтынган домактарны танып тывар. Тускайлаашкынның ужур-утказын билип алыр. Тускайлаан тайылбыр кежигүннерни болгаш капсырылгаларны таныыр, бижик демдектерин сагыыр. Причастиелиг, деепричастиелиг, деңнелгелиг бөлүглелдер-биле нарынчылтынган домактарны танып тывар, бижик демдектерин сагыыр. Адалгаларны таныыр. Делгеренгей болгаш делгеренгей эвес адалгалар-биле нарынчылтынган домактарны тывар. Бижик демдектерин сагыыр болгаш үн аянының ужур-дузазын тайылбырлаар. Кирилде сөстөр, кирилде домактарны танып тывар. Кирилде сөстөр, кирилде домактар-биле нарынчылтынган домактарны тывар болгаш үн аянының ужур-дузазын тайылбырлаар. Нарынчылтынган домактарны чечен чогаал сөзүглелдеринден тывар. Оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Нарынчылтынган домактарга бижик демдектерин болгаш үн аянын сагыыр. Нарынчылтынган домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгалар, оларга бижик демдектери	1	
	Тускайлаан кежигүннүг домактарның, тускайлаашкынның ужур-дузазы.	1	
	Домактың делгеренгей кежигүннер- биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери	1	
	Причастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген делгеренгей кежигүннер-биле нарынчылтынары	1	
	Деепричастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген байдалдарны тускайлаары	1	
	Деңнелгелиг бөлүглелдер-биле илереттинген байдалдарны тускайлаары	1	
	Домактың адалгалар-биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери. Интонацияның ужур- дузазы	1	
	Домактың кирилде сөстөр болгаш кирилде домактар-биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери. Интонацияның ужур- дузазы.	1	
Чугаа чорудулгазы	<i>Хыналда ажыл</i>	1	Хыналда ажылды күүседир. Нарынчылтынган домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.

болгаш чугаа культуразы	<i>Эдертиг</i>		Улустуң хөөмейжизиниң дугайында улуг эвес сөзүглелди номчуур. Хөөмейжи дугайында чугаага киржир. Нарынчылтыгган домактарны сөзүглел тургузарынга ажыглаар, чугаазын байлакшыдар.
Дыл дугайында ниити билиглер. Дыл дугайында эртемниң кезектери	7 класска өөрөнгөн чүүлдеринге быжыглаашкын.	Ниити шагы –7	Тыва дылдың статусунуң (деннелиниң) дугайында чугаага киржир. Төрөөн дылдың кижиниң амыдыралынга болгаш ниитилелге уjur- дузазының дугайында тайылбырлаар. Тыва дылдың чаражын, байлаан үнелеп билир. Тыва улустуң культуразының бир кезээ болур тыва чугаа аянының онзагайының дугайында бодалын илередип билир. Сөзүглелди тургузар. Кандыг-бир темага материалдарны чыыр, ооң аай-бажын тургузар, чыып алганы медээлерни сайгарар. Причастиелерни, деепричастиелерни, олардан тургустунган бөлүглелдерни, өттүнүг сөстөрүн, дузалал чугаа кезектерин, аян сөстөрүн чугаага ажыглаар, үжилери болгаш улуг улус-биле чугаалажып тура, чугаа культуразын сагыыр. Аян сөстери кирген сөзүглелдерге ударениени сагыыр. Сөзүглелден бөдүүн домактарны, оларның иштинден сөс каттыжышкыннарын тывар, холбааларын тодарадыр. Делгеренгей эвес домактарны ийиги черге кижигүннери-биле делгереди. Чечен чогаал сөзүглелдеринден нарынчылтыгган домактарны тывар, оларны сайгарар. Нарынчылтыгган домактарны бижимел болгаш аас чугаага ажыглаар, шын бижилгениң болгаш пунктуастыг дүрүмнерни, үн аянын сагыыр.
	Сөзүглел	1	
	Кылыг сөзүнүң онзагай хевирлери	1	
	Дузалал чугаа кезектери. Аян сөстери	1	
	Сөс каттыжышкыннары. Домак кежигүннери	1	
	Домак кижигүннери	1	
	Чаңгыс чугула кижигүннүг домактар	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Нарынчылтыгган домактар. Нарынчылтыгган домактарның синтаксистиг сайгарылгазы.	1	Түңнел хыналда ажылды кылыр. +өредиглиг төлевилелге киржир. Херек материалдарны солуннардан, Интернет четкизинден ылгап тывар, улус-биле чугаалажыр. Бөлүкке ажылдаар. Түңнелдерни үндүрер.
	<i>Түңнел хыналда ажыл</i> <i>Төлевилел тургузары</i>		

8 КЛАСС (68 ШАК)

Блок	Тема (ооң иштинче кирип турар билиглер)	Шак саны ниити б/ш тема аайы- биле	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры
Дыл дугайында ниити билиглер	Төрөөн дылдарны камгалап, кадагалаары	1	Бүгү делегейниң төрөөн дылдар болгаш тыва дыл хүнүн тургусканының чылдагаанын база чугулазын билип алыр. Чон бүрүзүнүң төрөөн дылының ужур-дузазын үнелээр. Чоннуң төрөөн дылын ооң үндезин культуразын, төөгүзүн, ажыл-амыдыралын дамчыдарының кол аргазы деп билип алыр.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	7 класска өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын.	Ниити шагы –5	7 класска алган чаңчыл-мергежилдерин улам ыңай сайзырадыр. Кылыг сөзүнүң хевирлерин тодарадыр. Домактарда дузалал чугаа кезектерин танып тывар. Дузалал чугаа кезектерин чугаага ажыглаар. Бөдүүн домактың долу морфолог-синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, бижик демдектерин сагыыр. Нарынчыттыңан домактарны сөзүглелден тывар. Домактардан сөс каттыжыышкыннарын тывар, синтаксистиг харылзааларын тодарадыр.
	Кылыг сөзүнүң онзагай хевирлери	1	
	Дузалал чугаа кезектери. Аян сөзү.	1	
	Сөс каттыжыышкыннары. Домак кежигүннери	1	
	Чаңгыс чугула кежигүннүг домактар	1	
	Нарынчыттыңан домактар . Бөдүүн домактың синтаксистиг сайгарылгазы.	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда ажыл</i>		Хыналда ажылды кылыр. Улуг эвес хемчээлдиг сөзүглелди тургузар. Бөдүүн домактың долу морфолог-синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Домактан сөс каттыжыышкыннарын тывар, синтаксистиг харылзааларын тодарадыр. Бир нарынчыттыңан домакты сөзүглелден тывар, бижик демдектерин шын бижиир.
	<i>Чогаадыкчы ажыл. Сөзүглел (угаап боданыышкын) тургузар.</i>		Демнежип ажылдаар. «Төрөөн дыл чүге херегил?» темага угаап боданыышкынын илередир. Түңнелдерни кылыр. Дыл дугайында үлегер домактарны тывар. «Төрөөн дылывысты кадагалаалыңар!» деп темага кыйгырыг хевирлиг сөзүглелди тургузар. Адресатты шилиир, аңаа тыва дылды

			кадагалап алырының дугайында бадыткап чугаалаар.
Дыл дугайында ниити билиглер	Тыва дыл – улустуң аас чогаалының болгаш чечен чогаалының дылы.	Ниити шагы –3	Тыва улустуң аас чогаалын, чечен чогаалын, төөгүзүн, культуразын шинчилеп өөрениринге тыва дылдың чугулазын билип алыр. Улустуң аас чогаалының дылын чечен чогаал дылындан ылгаар. Сөс курлавырын байыдарыңга тайылбыр, орус-тыва, тыва-орус болгаш тыва дылдың өске-даа словарьларын ажыглаар.Сөзүглелдерни этнокультурлуг утка болгаш дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанының талазы-биле сайгарар. Бодунуң бодалын хостуг болгаш шын кылдыр илередип, сөзүглелдерни тургузар.Тыва литературлуг дылдың кол-кол нормаларын сагыыр.
	Тыва дыл болгаш улустуң аас чогаалы	1	
	Тыва дыл болгаш чечен чогаал	1	
	Тыва дыл амгы үеде	1	
	<i>Словарьлыг диктант</i>		
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	Ниити шагы –8	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргаларын билир. Дорт болгаш доора чугааны база домакта авторнуң сөстери ылгаар, бижик демдектерин сагыыр. Дорт чугааны авторнуң сөстеринден аялга дузазы-биле ылгалдыр чугаалаар. Дорт чугаалыг домактарның схемазын тургузар. Өске кижиниң чугаазын дорт чугаа-биле, доора чугаа-биле дамчыдар. Дорт чугааны дораа чугаа кылдыр өскерттир. Цитаталарны танып тывар, бижик демдектерин сагыыр. Цитаталарны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Дорт чугаалыг домактарның болгаш цитаталарның сөзүглел тургузарыңга ужур-дузазын тайылбырлаар.
	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	1	
	Дорт чугаа. Дорт чугаалыг домакка бижик демдектери.	1	
	Доора чугаа.	1	
	Доора чугаа болгаш нарын домак	1	
	Диалог, аңаа бижик демдектери.	1	
	Цитата, аңаа бижик демдектери.	1	
	Дорт чугаалыг сөзүглелди тургузары	1	
	Цитаталыг сөзүглелди тургузары	1	

	Катаптаашкын <i>Тест</i>		
	<i>Диктант</i>		Диктантыны бижиир, тыва дылдың орфографтыг болгаш и пунктуастыг нормаларын сагыыр.
	<i>Чогаадыкчы ажыл. Дыңнадыг белеткээри.</i>		Работают индивидуально. Подбирают материалы, цитаты и готовят сообщение на тему « <i>Чоннар аразында эп-найырал – тайбың амыдыралдың үндезини</i> » («Дружба между народами – основа мирной жизни»).
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Синтаксис.	Ниити шагы –8	Грамматиканың бир кезээ синтаксис дугайында билиглерин ханыладыр.
	Синтаксистиң кезиктериниң дугайында билиг. Нарын домактың бөдүүн домактан ылгалы	1	Сөс каттыжыышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг харылзааларны (деңнежилге, чагыржылга) тодарадыр.
	Сөс каттыжыышкыннарында синтаксистиг харылзаалар. Нарын домактың кезектериниң аразында каттыжар аргалары. Үн аянының дузазы-биле каттыжары	1	Нарын домак иштинде бөдүүн домактарның аразында синтаксистиг харылзааларны илередир аргалар-биле таныжар: кожумактар, эвилелдер, эвилел (зиг) сөстер, эдеринчилер, артынчылар, дузалал аттар, үн аяны.
	Нарын домактың кезектериниң кожумактар дузазы-биле каттыжары	1	Аас чугаа культуразын хевирлээринге синтаксистиң ужур-дузазын тодарадып тайылбырлаар..
	Нарын домактың иштинде бөдүүн домактарның аразында синтаксистиг харылзааларны илередир аргалар. Нарын домактың кезектериниң эвилелдер дузазы-биле каттыжары	1	Сөс каттыжыышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг харылзааларны тайылбырлаар.
	Аас чугаа культуразын хевирлээринге синтаксистиң ужур-дузазы. Нарын домактың кезектериниң эдеринчилер болгаш артынчылар дузазы-биле каттыжары	1	

	Синтаксистиг харылзаалар, оларның хевирлери. Удурланыштырар харылзаалыг домактар	1	
	Деңнештирер харылзаалыг домактар	1	
	Аңгылаштырар харылзаалыг домактар	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Практиктиг ажыл</i>		Практиктиг ажылды күүседир: нарын домактарның чижектерин дыңнап бижиир, нарын домактың кезектеринин аразында синтаксистиг харылзааларын тодарадыр (кожумактар, эвилелдер, эвилелзиг сөстөр, эдеринчилер, дузалал аттар, артынчылар, үн аяны).
	<i>Төлевилел тургузары</i>		Бөлүкке ажылдаар. Төөгүлүг болгаш культурлуг тураскаалдар дугайында материалдар-биле таныжар (шилип алыр). Төлевилелдин делгереңгей планын тургузар. Материалдарга үнлезилээн түңнелдерни кылыр. Түңнелинде « <i>Тураскаалдар чүнү чугаалап турарыл?</i> » деп темага чогаадыг-тоожуушкунну бижиир.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Нарын домак дугайында билиг.	Ниити шагы –3	Сөзүглелде нарын домактарны тывар. Нарын домактың иштинде бөдүүн домактарның утка аайы-биле харылзаалыын билир, оларның каттыжар аргаларын тодарадыр. Бодалын илередирде, нарын домактарны ажыглаар. Нарын домактарның схемазын тургузар. Аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыр. Чугаа культуразының нормаларын сагыыр. Нарын домактың хевирлерин билир. Нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Нарын домак дугайында билиг.	1	
	Нарын домактарның бөлүктери: чагырышпаан, чагырышкан.	1	
	Нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы	1	
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Чагырышпаан нарын домак	Ниити шагы –8	Чагырышпаан нарын домактың каттыжар аргаларын тодарадыр: эвилелдер дузазы-биле (каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар); үн аяны; нарын домактың кезектеринин уткалыг харылзааларын билир Чагырышпаан нарын домактарга бижик демдектерин сагыыр. Чагырышпаан нарын домактарны чугаага ажыглаар, үн аянын сагыыр. Бөдүүн домактардан чагырышпаан нарын домакты тургузар.
	Чагырышпаан нарын домак дугайында билиг.	1	
	Эвилелдер чок чагырышпаан нарын домактар	1	
	Чагырышпаан нарын домактың	1	

	бөлүктөри		Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Деңнежилге харылзаалыг чагырышпаан нарын домак.	1	
	Удурланышкак харылзаалыг чагырышпаан нарын домак.	1	
	Аңгылаар харылзаалыг чагырышпаан нарын домак.	1	
	Чагырышпаан нарын домакка бижик демдектери.	1	
	Катаптаашкын. Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы.	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда ажыл</i>		Хыналда ажылды кылыр. Немелде онаалгаларны күүседир: чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, характеристиказын бээр.
	<i>Чогаадыг</i>		Бөдүүн болгаш нарын домактарны ажыглавышаан, « <i>Мээң хоорайымның (суурумнун) келир үези</i> » деп темага чогаадыгны бижиир.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Чагырышкан нарын домак	Ниити шагы –16	Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домакты ылгаар. Чагырышкан нарын домактың кол болгаш чагырткан домактарының аразында уткалыг харылзаазын тодарадыр. Кол болгаш чагырткан домактарының кызыгаарын айтыр, кол домактан айтырыгны шын салыр. Чагырткан болгаш кол домактың аразында холбажыр аргаларын танып билир: кожумактар, эвилелдер болгаш эвилелзиг сестер, эдеринчилер болгаш дузалал аттар, артынчылар, үн аяны. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын таныыр: үениң, тодарадылганың, немелдениң, даар байдалдың, чөрүлдээниң, сорулганың, чылдагаанның, деңнелгениң, туруштуң, кылдыныг аргазының тайылбыр домактары, оларга бижик демдектери.
	Чагырышкан нарын домак дугайында билиг.	1	
	Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактың туружу	1	
	Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домактарның холбажыр аргалары	1	
	Үениң тайылбыр домаа	1	
	Үениң тайылбыр домааның кол домакка каттыжар аргалары	1	
	Үениң тайылбыр домааның кол	1	

	домакка янзы-бүрү аргаларның каттышканы-биле холбажыры		Чагырышкан нарын домакты схема езугаар тургузар. Чагырышкан нарын домакты аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Сөзүглелди тыва литературлуг дылдың пунктуастыг, грамматиктиг нормаларын сайгарары-биле номчуур болгаш сайгарар. Чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Немелдениң тайылбыр домаа	1	
	Немелдениң тайылбыр домаанга бижик демдектери	1	
	Тодарадылганың тайылбыр домаа	1	
	Даар байдалдың тайылбыр домаа	1	
	Чөрүлдээниң тайылбыр домаа	1	
	Сорулганың тайылбыр домаа	1	
	Чылдагаанның тайылбыр домаа	1	
	Деңнелгениң тайылбыр домаа	1	
	Туруштуң тайылбыр домаа	1	
	Кылдыныг аргазының тайылбыр домаа	1	
	Чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы.		
	<i>Эдертиг</i>		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда ажыл</i>		Хыналда ажылды кылыр. Немелде онаалгаларны күүседир: чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, характеристиказын бээр.
	<i>Чогаадыкчы ажыл</i>		«Надя Рушеваның амыдыралының дугайында» деп авазының чугаазын чагырышкан нарын домактарны ажыглавышаан, сактып тургузар. Бөдүүн болгаш нарын домактарны ажыглавышаан, бердинген сөзүглелди чедир бижиир.
Дыл	Хөй кезектерлиг нарын домактар	Ниити	Нарын синтаксистиг конструкцияларны таныыр, оларның

дугайында эртемнің кезектери		шагы – 2	кезектеринің аразында харылзааларны (дес-дараалаан, чаңгыс аймак эвес, чаңгыс аймак болгаш холушкак) ылгап, танып билир. Нарын синтаксистиг конструкцияларга бижик демдектерин сагыыр. Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазын кылыр. Нарын синтаксистиг конструкцияларны угаап боданышкынга (монологка) ажыглаар.
	Хөй кезектерлиг чагырышпаан нарын домактар	1	
	Хөй кезектерлиг чагырышкан нарын домактар	1	
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Пунктуация	Ниити шагы – 2	Бижик демдектерин кандыг таварылгаларда ажыглаарының дүрүмнерин чаңгыс аайлап тургусканының дугайында билип алыр. Тыва дылдың пунктуастыг нормаларын сагыыр. Бижик демдектеринің ужур-дузазының дугайында билип алыр. Домактың төнчүзүңге бижик демдектерин шын ажыглаар: улуг сек, айтырыг демдээ, кыйгырыг демдээ, хөй сек. Нарынчыттыңган, чагырышкан, чагырышпаан нарын домактарга бижик демдектерин шын ажыглаар. Дорт чугаалыг болгаш цитаталыг домактарга, диалогтуг сөзүглелге бижик демдектерин ажыглаар болгаш дүрүмнерин сагыыр. Биче секти, ийи секти, бүдүн чартык секти, кавычканы ажыглаар. Тире болгаш дефисти ылгаар. Тыва дылдың словарьларын ажыглаар.
	Пунктуация дугайында билиг. Бижик демдектери болгаш оларның ужур-утказы.	1	
	Бижик демдектерин ажыглаары.	1	
Дыл дугайында эртемнің кезектери	8 класска өөрөнгөн чүүлдеринге быжыглаашкын	Ниити шагы – 12	Чугаазын сайзырадыр, херек кырында алган билиглерин бадыткаар. Сөс каттыжышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг харылзааларны тодарадыр. Сөзүглелден нарынчыттыңган домактарны, домактан сөс каттыжышкыннарын тывар, оларның синтаксистиг харылзааларын тодарадыр. Дорт болгаш доора чугаалыг домактарны тургузар, оларны эде тургузар, бижик демдектерин сагыыр. Цитаталарны чугаага ажыглаар. Боду нарынчыттыңган, нарын домактарны болгаш нарын синтаксистиг конструкцияларны тургузар, бижик демдектерин сагыыр.
	Өске кижинің чугаазын дамчыдар аргалар	1	
	Синтаксистиг харылзаалар	1	
	Нарын домак	1	
	Чагырышпаан нарын домак	1	
	Чагырышкан нарын домак	1	

	Хөй кезектерлиг нарын домактар	1	
	Пунктуация	1	
	Нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Нарын домакты бижимел чугаага ажыглаары	1	Сөзүглелди кичээнгейлиг дыңнаар, сактып алыр. Белеткел саазыннарга сактып бижиир, эдилгелерни кылыр. Эдертигни бижиир.
	Нарын домакты аас чугаага ажыглаары	1	Дыңнаан сөзүглелиниң утказын долузу-биле азы кыскаладып дамчыдар. Орфографияның болгаш пунктуацияның дүрүмнерин сагыыр.
	Нарын домактарлыг сөзүглелдерни бөдүүнчүдери	1	Хыналда ажылды күүседир. Немелде онаалгаларны кылыр: чагырышпаан, чагырышкан нарын домактарның морфолог-синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, характеристиказын бээр.
	Бөдүүн домактардан нарын домакты тургузары	1	Делегей четкизинге (Интернетте) харылзажылга үезинде чугаа культуразын сагыыр, чагаалажырының нормаларын сагыыр, тыва ө, Һ, у деп үжүктөрни шын ажыглаар.

9 КЛАСС (68 ШАК)

Блок	Тема (ооң иштинче кирип турар билиглер)	Шак саны ниити б/ш тема аайы- биле	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры
Дыл дугайында ниити билиглер	Тыва дылдың чоннуң культуразы болгаш төөгүзү-биле харылзаалы.	Ниити шагы – 3	Чоннуң төөгүзүн болгаш культуразын билип алырынга ужур-дузалыг төрөөн дылдың дугайында чугаага киржир.
	Тыва дылдың чоннуң культуразы болгаш төөгүзү-биле харылзаалы	1	Тываның төөгүлүг болгаш культурлуг чаңчылдарын тайылбырлаарда, дыңнадыгларны белеткээрде, словарьларны болгаш тайылбыр
	Тываның төөгүлүг үелериниң дылда илереттингени	1	номнарны ажыглаар. Тыва дугайында сөзүглелдерни сайгарар, сөс курлавырын байыдар, төрөөн чериниң дугайында билиглерин
	Тыва улустун чугаа этикеди	1	делгемчидер. Сөзүглелдерден херек медээлерни тывар.

Дыл дугайында эртемнің кезектери	8 класска өөренген чүүлдеринге катаптаашкын.	Ниити шагы – 4	Дорт болгаш доора чугаалыг домактарга бижик демдектерин сагыыр. Аас чугаага цитаталарны ажыглаар болгаш бижимел чугаага шын көргүзер. Бөдүүн болгаш нарын (чагырышпаан, чагырышкан), нарын синтаксистиг конструкцияларны тургузар мергежилдерин улам сайзырадыр, оларны сөзүглелден танып тывар, аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Чугаа культуразын сагыыр. Угаап бодаар, бодунуң бодалын бадыткаар.
	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	1	
	Нарынчыттыг бөдүүн домак	1	
	Нарын домак	1	
	Хөй кезектерлиг нарын домактар	1	
	<i>Хыналда ажыл</i>		Хыналда ажылды күүседир, нарын домактарның сайгарылгазын кылыр.
Дыл дугайында ниити билиглер	Дыл дугайында ниити билиглер	Ниити шагы – 12	Кижиниң амыдыралында харылзажырының чаңчыл-мергежилдериниң чугулазын билир. Тыва дылдың ниитилел болгаш күрүне амыдыралыга ужур-дузазын үнелээр. Тыва дылдың делегей чергелиг үнелиин сайгарып боданыр. Петроглифтер болгаш иероглифтерниң чижектери-биле таныжар. Тываның хаяларында бижиктер дугайында эртем-шинчилелдиг ажылдарны сонуургаар. Барыын-Хемчиктиң Бижиктиг-Хаяда болгаш Улуг-Хем девискээринде хаяларда чуруктар дугайында презентацияларны кылыр. Түрктөрниң орхон-енисей бижиктериниң дугайында чугаага киржир. Оларның чуруктары-биле таныжар. Тыва улустуң дылының сайзыралыга бижиктиң ужур-дузазын үнелеп көөр. Тыва дылдың шинчилекчилери болгаш оларның эртем ажылдарының чижектери-биле таныжар. Тыва дылдың хевирлерин ылгап тодарадыр.
	Дылдың ниитилел амыдыралыга ужур-дузазы болгаш хүлээлгелери.	1	
	Бижиктиң баштайгы хевирлери	1	
	Орхон-енисей бижиктери	1	
	Төвүт болгаш эрги моол бижиктер, оларның тыва дыл-биле холбаалы	1	
	Тыва дылдың баштайгы шинчээчилери	1	
	В.В. Радлов	1	
	Николай федорович Катанов	1	
	Александр Адольфович Пальмбах	1	
	Тыва дыл шинчилекчилери.	1	

	Тыва дылдың хевирлери. Литературлуг дыл (ном, нейтралдыг, чугаа)	1	
	Литературлуг эвес дыл (девискээр аайы-биле диалектилер, кара чугаа болгаш ооң аяны, жаргоннар).	1	
	Тыва дыл – социал четкилерде	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Тест</i>		Айтырыгларга харыылаар.
	<i>Төлөвилел тургузары</i>		Тыва дылдың шинчилекчилеринин дугайында төлевилелди чогаадып кылыр.
	<i>Эдертиг</i>		Дириг амытаннар дугайында сөзүглелдин номчулгазын дыңнаар. Дыңнаан чүүлүн бижимел дамчыдар.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Сөзүглел	Ниити шагы – 13	Сөзүглел дугайында билиин ханыладыр. Сөзүглелдин кол демдектерин (уткалыг кезектерге чарлыры, утка талазы-биле чаңгыс аай болуру, кезектеринин аразында харылзаалыгы) тодарадыр. Сөзүглелде чугула (дүлгүүр) сөстөрни тывар. Сөзүглелдин кол бодалын болгаш темазын тодарадыр. Сөзүглелдин уткалыг кезектерин ылгаар. Домактарның болгаш сөзүглелдин кезектерин харылзаштырып турар аргаларны тодарадыр. Абзацты чугааның стиль-композициялыг үзүндүзү болур деп билип алыр. Сөзүглелдин тургузуун тодарадыр. Сөзүглелди тургузар база ону эде тургузарының кол хевирлерин (план, тезис, конспект (допчулай бижиир), аннотацияны) ажыглаар. Сөзүглелде фонетиктиг, лексиктиг, морфологтуг, синтаксистиг курлавырының аайы-биле сайгарар. Сөзүглелге сөстү доора болгаш көжүрген уткаларында кылдыр,
	Сөзүглел дугайында билиг, ооң кол демдектери.	1	
	Сөзүглелдин темазы, кол бодалы.	1	
	Сөзүглелдин уткалыг кезектери (микротема).	1	
	Абзац дугайында билиг.	1	
	Сөзүглелде домактарның харылзаалыгы	1	
	Сөзүглелдин кезектеринин аразында харылзаалыгы.	1	
	Сөзүглелдин хевирлери. Тоожуушкун	1	
	Чурумал	1	

	Угаап боданыышкын	1	контекстиг синонимнерни болгаш антонимнерни, окказионализмнерни (авторнуң бодунуң чогааткан сөстөрүн) ажыглаар. Сөзүглел тургузарының негелделерин сагып, аңгы-аңгы хевирлерниң сөзүглелдерин тургузар. Сөзүглелди кандыг сорулга-биле, кымга хамаарыштыр бижээниниң болгаш ооң темазының, кол бодаалының аайы-биле дылдың аргаларын шилип ажыглаар. Сөзүглелдиң дылының онзагайын сайгарар.
	Сөзүглелдиң планы. Тезис.	1	
	Сөзүглелди допчулай бижири (конспект).	1	
	Сөзүглелге аннотация	1	
	Сөзүглелдиң уран-чечени <i>Чогаадыг</i> <i>Тест</i>	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Эдертиг</i>		Сөзүглелди кичээнгейлиг дыңнаар. Сөзүглелдиң уткалыг кезектрин (микротемаларын) тодарадыр. Утказын шын дамчыдар. Дылдың нормаларын сагыыр.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Стилистика болгаш чугаа культуразы	Ниити шагы – 26	Функционалдыг стильдерни азы дылдың хүлээлгелериниң хевирлерин аңгылаар: ном болгаш чугаа стили. Стиль талазы-биле нейтралдыг сөстөр, хевирлер, домактарны тодарадыр. Чугаа стилин тодарадыр, ооң-биле холбашкан чугаа культуразын сагыыр. Чугаа стилиниң хевирлерин (кандыг-бир чүве чугаалажыры, кандыг-бир айтырыгга хамаарыштыр маргыжары, чугаалаары, кижилерниң амы-хууда чагаалары) ылгаар болгаш оларның онзагайларын тодарадыр. Ном стилин тодарадыр, ооң янзыларын (эртем, публицистика, албан-херек) ылгаар. Ном стилиниң кол жанрларын ылгаар: эртем (үнөнел, аннотация, илеткел, статья, рецензия), публицистика
	Стилистика дугайында билиг Ном болгаш чугаа стили.	1	
	Стиль талазы-биле нейтралдыг сөстөр, хевирлер, домактар.	1	
	Чугаа стили. Кара чугаа	1	
	Аас чугааның ылгавырлыг демдектери	1	
	Маргыжыышкын, ооң хевирлери. Маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээри	1	
	Амы-хууда чагаалар .	1	
	Хөй-ниити черинге чугаа	1	

Албан-херек аайы-биле чугаа	1	(солунга статья, интервью, орук демдеглелдери, репортаж...), албан-херек (хол үжүү, шынзылга, билдириишкин, резюме...). Чечен чогаал дылының онзагайларын тодарадып тайылбырлаар. Тыва литературлуг дылдың кол функционалдыг стильдерин (ном стили, чугаа стили) шингээдир Тыва дылдың словарьларын тыва литературлуг дылдың нормаларын шингээдири болгаш сөс курлавырын байыдары-биле ажыглаар. Бодунуң шын эвес чугаалаан чүвезин эде тургузар. Сөзүглелдин кайы стильге хамааржырын тодарадыр. Чугааның аңгы-аңгы стильдер, жанрлар, хевирлеринге сөзүглелдерини тургузар. Эш-өөрүнүң мурнунга улуг эвес дыңнадыг, илеткел, реферат-биле чүве чугаалаар; кандыг-бир маргылдаалыг айтырыгны шиитпирлээринге киржир. Бодалдарын, сагыш-сеткилин илередиринде, сөс курлавырын чөптүг ажыглаар. Аңгы-аңгы стильдернин болгаш жанрларның сөзүглелдерин тургузар: үнелел, аннотация, илеткел, статья, рецензия, статья, интервью, орук демдеглелдери, репортаж, шынзылга, билдириишкин дээш о.ө.
Ном стили, ооң янзылары	1	
Эртем стилиниң жанрлары. Эртем статьязы. Илеткел.	1	
Үнелел. Аннотация. Рецензия	1	
Публицистика стилиниң жанрлары. Солунга статья	1	
Интервью. Репортаж	1	
Орук демдеглелдери.	1	
Албан-херек стилиниң жанрлары. Билдириишкин. Резюме	1	
Хол үжүү. Шынзылга	1	
Чечен чогаал стили	1	
Шүлүк чогаалы	1	
Проза чогаалы.	1	
Синонимика – стилистиканың кол өзээ	1	
Лексиканын стиль синонимнери	1	
Грамматиканың стиль синонимнери	1	
Чугаа культуразы	1	
Литературлуг дыл болгаш ооң нормаларының дугайында билиг	1	
Фонетика болгаш орфоэпия талазы-биле нормалар	1	

	Лексика талазы-биле нормалар	1	
	Грамматиктиг нормалар	1	
	Орфография болгаш пунктуация талазы-биле нормалар	1	
	<i>Словарьлыг диктант</i>		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Айтырыгларга харыылар</i>		Айтырыгларга аас-биле харыылаар. Бодунуң билиин бадыткаар. Түңнелдерни үндүрер.
	<i>Диктант</i>		Сөзүглелде домактарны сактып ап, диктантыны бижиир.
	<i>Практиктиг ажыл</i>		Практиктиг ажылды күүседир.
Дыл дугайында ниити билиглер	9 класска өөрөнгөн чүүлдеринге быжыглаашкын	Ниити шагы – 3	Монолог болгаш диалогтуң, чугаа чорудулгазының хевирлериниң дугайында алган билиглерин чаңгыс аайлаар болгаш түңнээр. Номчаан болгаш дыңнаан сөзүглелиниң утказын кызырып азы долузу-биле дамчыдар. Сөзүглелди тема, идея, тургузуг болгаш чугааның чурумал, тоожуушкун, угаап боданыышкын хевирлериниң кайызынга хамааржырының талазы-биле сайгарар. Чугааның аңгы-аңгы стильдерниң, жанрларның болгаш хевирлериниң чижектерин тургузар: тезис, үнелел, илеткел; чагаа, хол үжүү, шынзылга, билдириишкин, резюме; тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын; статья, илеткел, сайгарылга, интервью, орук демдеглелдери. Тыва дылды чоннуң чаагай чаңчылдарының, төөгүзүнүң дугайында медээни кадагалап арттырар болгаш дамчыдар аргазы кылдыр медереп билир. Кижини төрөлгөтенниң амыдыралына бижиктин ужур-дузазының дугайында сайгарылгалыг чугаага (дискуссияга) киржир. /ннүң утка ылгаар хүлээлгезин тодарадыр. Тыва дылдың өскертилге, чогаадылга, хевир өскертир кожумактарын ылгаар. Сөс тургузарының кол аргаларын тодарадыр. Кижиниң бодалын,
	Дыл дугайында билиглер	1	
	Сөзүглел	1	
	Стилистика болгаш чугаа культуразы	1	
	5-9 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге түңнел катаптаашкын	Ниити шагы – 7	
	Фонетика. Орфоэпия. Орфография	1	
	Лексика Фразеология	1	
	Морфология	1	
	Синтаксис	1	
	Пунктуация	1	

Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Стилистика.	1	сагыш-сеткилин, эмоционалдыг байдалын илередиринге сөстүң ужур-дузазын тайылбырлаар. Чугаа кезектерин грамматиктиг утка болгаш морфологтуг демдектерин, синтаксистиг хүлээлгелерин барымдаалап танып тывар, алган билиглерин бадыткаар, деңнээр, түңнээр. Бодунуң бодадын илередиринге синтаксистиг ужур-дузазын тайылбырлаар.
	Чугаа культуразы	1	Сөстү шын бижиирде, фонетика, сөс тургузуу болгаш морфология талазы-биле алган билиглеринге, сайгарылгаларга даяныр.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Түңнел хыналда ажыл</i>		Түңнел хыналда ажылды кылыр. Немелде онаалгаларны күүседир.
			Темалыг дискуссияга киржир. Аңаа бодунуң бодадын хостуг, шын илередир. Тус айтырыгга хамаарышкан фактыларны сайгарар, бодунуң бодадын бадыткаар болгаш түңнелди үндүрер. Чугаа культуразын сагыыр, кайы хире улус-биле харылзажып билириниң деңнелин боду үнелеп көөр.

«Төрээн (тыва) дыл» эртеминиң түңнелдерин үнелээриниң онзагайлары

«Төрээн (тыва) дыл» эртеминиң түңнелдериниң хыналдазын тыва дылдың башкы бүрүзү кылыр; ону *хүн бүрүде чорудар, темалыг, шилчилгелиг* болгаш *түңнел хыналдаларның*, ол ышкаш өөредилге чериниң удуртулгазының *үгүлчү хайгааралда турар хыналдазының (мониторинг)* чурумун ёзугаар чорудар.

«Төрээн (тыва) дыл» эртеминде хыналданың кол объектизи ук эртемниң өөредилге материалынга даянып, өөреникчилерниң угаап шингээдир болгаш херек кырында (практикага) чорудар ажылдарын шиитпирлеп шыдаар арга-шинээн тодарадыры болур.

Чаңгыс аайлаан хыналда планнаттыңан түннелдерни чедип алганын хынаары-биле деңнелдиг (чадаланчак) арганы көрүп турар. Хыналданың утказынга дүүштүр өөредиглиг (таблицаалар, схемалар, презентациялар, даяныр конспектилер), бот (кайы-бир темага түннел ажил); хынаар (кичээлдин темазынга), хыналда (дылдың кайы-бир кезээнге, улдуң төнчүзүндө, чыл төнчүзүндө) ажилдарны, диктант, эдертиг, тест онаалгалар, аас-биле харыы, бажыңга ажил, чогаадыкчы ажил, өөредиглиг төлевилел, эртем-шинчилел ажилы дээш өске-даа ажилдарның хевирлерин ажыглаар.

Эртем талазы-биле түннелдерни үнелээринин негелделери

Аас-биле харыыларның үнелели

Аас-биле айтыары дээрге тыва дылда уругларның билиин хынаарының бир кол хевири болур. Өөреникчинин кайы-бир темага харыызы долу, харылзаалыг, уткалыг болур; дүрүмнерни, тайылбырларны чогуур черлерге ажыглап билирин ол көргүзөр ужурлуг.

Харыылап турар үезинде мындыг негелделерни кичээнгейге алыр:

- харыының долу болгаш шын болуру;
- өөрөнгөн материалын медреселдиг билгени;
- харыызын шын илереткени.

«5» демдекти бир эвес өөреникчи: 1) өөрөнгөн материалын долузу-биле тайылбырлап, шын харыыларны берип турар; 2) өөредилге материалының утказын билер болгаш ону чүгле өөредилге номундан эвес, а бодунуң чижектери-

биле бадыткап, бодунуң бодалдарын илередип, алган билиглерин херек кырында ажыглап билир; 3) билип алган чүүлүн литературлуг дылдың негелделеринге дүүштүр дес-дараалаштыр чугаалап билир болза, салыр.

«4» демдекти бир эвес өөреникчи «5» демдектин негелделеринге дүүштүр болгаш чүгле 1-2 частырыг кылгаш, ону боду эткен азы дес-дараалаштыр чугаалаарынга 1-2 частырыг кылган болза, салыр.

«3» демдекти бир эвес өөреникчи теманы билир, ынчалза-даа 1) материалды долу эвес болгаш чамдык билиглерниң тодарадыын шын эвес тайылбырлап турар; 2) материалды ханы эвес билир болгаш чугаазында частырыглар бар болза, салыр.

«2» демдекти бир эвес өөреникчи материалды билбес, тодарадыгларда ооң утказын өскертип азы шын эвес чугаалап турар болза, салыр.

«1» демдекти бир эвес өөреникчи материалды долузу-биле билбес болза, салыр.

«5», «4», «3» демдектерни өөреникчинин чүгле чаңгыс айтырыгга харыылааны дээш эвес, а кичээл дургузунда ниити ажылы дээш салыр.

Бижимел ажылдарның үнелели

Диктант

Тыва дыл кичээлдеринге словарьлыг, хыналда болгаш түңнел диктантыларны бижидер.

Диктант – өөреникчинин орфографтыг болгаш пунктуастыг билиглерин хынаарынын кол хевири. Улдуң болгаш чыл төнчүзүнде бижидер диктантылар шупту эрткен темаларга хамаарышкан онаалгаларлыг болур болгаш үнелеттинген турар ужурлуг. Хынаанынын соонда сайгарылганы кылып, частырыглар-биле ажылды чорудар.

Диктантыларга класс аайы-биле уругларнын назы-харынга дүүшкен, утказы билдингир, литературлуг негелделерге дүгжүп турар сөзүглелдерни ажыглаар. Ында кирген сөстөрнин санынга шупту чугаа кезектеринге хамааржыр сөстөрни санаар болгаш диктантынын чижек хемчээли мындыг болур: 5 класс – 80-90 сөс, 6 класс – 90-100 сөс, 7 класс – 100-110 сөс, 8 класс – 110-140 сөс, 9 класс – 140-160 сөс.

Бир эвес диктантыны өөредилге чылынын эгезинде бижидер болза, мурнуку класстың негелдезинге дүгжүп турар хемчээлдиг сөзүглелди алыр. Чаа негелдеже чоорту кирер. Хынаар орфограммалар болгаш пунктограммалар өөрөнгөн темаларындан хамааржыр. Оларны хыналда диктантыны чорудар мурнунда катаптаар. Бир эвес өөреникчи чаңгыс ол-ла сөстө ийи частырыгны кылган болза, ону чаңгыс частырыг кылдыр санаар, а бир эвес үштен көвүдээр болза, аңгы частырыг кылдыр санаар. Ол ышкаш арыг, чараш бижээнин база кичээнгейге алыр.

Өөрөнмээни темаларга частырыгларны эдер, ынчалза-даа өөреникчинин частырыы кылдыр санапас. Диктантыны үнелээрде, частырыгларнын байдалын өөренип көөр. Чамдыктарын улуг эвес частырыглар деп санаар, ындыг 2 хире частырыг эрттирипкен болза, ону чаңгыс кылдыр санаар. Чижээлээрге, бир бижик демдээнин орнунга өске бижик демдээ салыпкан (чаңгыс аймак кезигүннернин түңнекчи сөзүн аңгылаарда, тире азы ийи секти солуй салыпкан дээн ышкаш), үжүктөрни билдинмес кылдыр кожупкан, бижик демдектерин чаңгыс ол-ла темага чазыпкан таварылгаларда.

Башкы-биле сайгарганының соонда, частырыг катаптаттынып турар болза, ону дараазында демдек салырда, частырыг кылдыр санаар. Бир эвес өөреникчи ажылынга үштен өөрү эдилгени боду кылган болза, «5» демдекти салбас.

Диктантыга орфографтыг болгаш пунктуастыг частырыглар дээш, чаңгыс демдекти салыр.

«5» – 0/1, 1/0 (чазыг чок ажыл; улуг эвес 1 орфографтыг азы 1 пунктуастыг частырыглыг);

«4» – 2/2, 1/3, 0/4, 3/0 (2 орфографтыг болгаш 2 пунктуастыг азы 1 орфографтыг болгаш 3 пунктуастыг азы 4 пунктуастыг азы чүгле 3 орфографтыг дөмей частырыгларлыг);

«3» – 4/4, 3/5, 0/7, 5/3 (4 орфографтыг болгаш 4 пунктуастыг азы 3 орфографтыг болгаш 5 пунктуастыг азы чүгле 7 пунктуастыг азы 5 орфографтыг болгаш 3 пунктуастыг частырыглар. Улуг эвес частырыгларга хамааржыр 6 орфографтыг болгаш 6 пунктуастыг частырыглыг);

«2» – 7/7, 6/8, 5/9, 8/6 (7 орфографтыг болгаш 7 пунктуастыг азы 6 орфографтыг болгаш 8 пунктуастыг азы 5 орфографтыг болгаш 9 пунктуастыг азы 8 орфографтыг болгаш 6 пунктуастыг частырыглар);

«1» – 8/7, 7/8 (8 орфографтыг болгаш 7 пунктуастыг азы 7 орфографтыг болгаш 8 пунктуастыг болгаш оон-даа хөй частырыглыг).

Диктант болгаш немелде онаалгалыг (фонетиктиг, лексиктиг, орфографтыг, грамматиктиг, пунктуастыг) ниити хыналда ажылга ийи аңгы демдек салыр.

Немелде онаалгаларга демдектер: «5» - шупту онаалга шын кылдынган, «4» - хөй кезии шын кылдынган, «3» - чартыындан эвээш эвес кылдынган, «2» - хөй кезии кылдынмаан, «1» - долугу-биле кылдынмаан.

Словарьлыг диктант

Өөрөнгөни темаларга словарьлыг диктантының чижек хөмчээли: 5 класс – 15–20, 6 класс – 20–25, 7 класс – 25–30, 8 класс – 30–35, 9 класс – 35–40 сөс.

Словарьлыг диктантыга өөрөникчилерниң бергедежи, хөй катап чазып турар сөстөрүн, сөс каттыжышкыннарын ажыглаар.

Ажылдың демдээ частырыгларның санындан болгаш орфограммаларны тема аайы-биле ылгаанындан хамааржыр. Бир эвес 5 класска аңгы-аңгы темаларга 15-20 сөстү бижээн болза, дараазында демдектерни салыр: «5» – частырыглар чок азы 1-2 частырыглыг; «4» – 3-5 частырыглыг; «3» – 6-8 частырыглыг, «2» – 9-тан хөй частырыглыг. Хыналда словарьлыг диктантыны кайы-бир темага бижээн болза, демдектерни кылган хөмчээлиниң хуузун санап салыр: «5» – 90-100%, «4» – 58-89%, «3» – 50-57%, «2» – 49% болгаш оон куду.

Эдертиг болгаш чогаадыг

Эдертиг болгаш чогаадыг – бодунуң бодалын (азы дыңнаан сөзүглелин) шын болгаш дес-дараалай дамчыдарының, өөрөникчилерниң чугаазының сайзыраанының деңнелин хынаар кол хевири.

Тыва дылда долузу-биле дамчыдар эдертигниң класс аайы-биле чижек хөмчээли: 5 класс – 85-110 сөс, 6 класс – 110-140 сөс, 7 класс – 140-180 сөс, 8 класс – 180-210 сөс, 9 класс – 210-250 сөс.

Кичээлге чогаадыгның чижек хөмчээли: 5 класс – 85-110 сөс, (0,5-1 кыдырааш арыны); 6 класс – 110-120 сөс, (1-1,5 кыдырааш арыны); 7 класс – 120-140 сөс, (1,5-2 кыдырааш арыны); 8 класс – 140-160 сөс, (2-2,5 кыдырааш арыны); 9

класс – 160-180 сөс, (2,5-3 кыдырааш арыны). Чогаадыгларның хемчээли элээн хөй байдалдардан, чижээлээрге, чогаадыгның хевиринден, тема болгаш кол бодалындан, уругларның бижиириниң оожум азы дүргенинден, оларның ниити сайзыралындан база хамааржыр.

Кандыг-даа чогаадыг болгаш эдертигге ийи демдекти, бирээде, утказы болгаш дылы дээш, ийиде, шын бижилгези (орфография, бижик демдектери, дыл негелделери) дээш, салыр.

Чогаадыгның болгаш эдертигнин *утказынга* үнелелдин негелделери:

- ажылдың темазынга болгаш кол бодалынга дүгжүп турары;
- теманы долузу-биле ажытканы;
- материалдың херек кырында шынныы;
- дес-дараалаштыр дамчытканы.

«5» демдекти ажыл тема болгаш кол бодалга дүгжүр, тема долузу-биле ажыттынган, материалдың херек кырында шынныы сагыттынган, дес-дараалаштыр дамчыткан болза, салыр;

«4» демдекти ажыл тема болгаш кол бодалга дүгжүр, тема долузу-биле ажыттынган, материалдың херек кырында шынныы сагыттынган, дес-дараалашкаанда 1 частырыгны кылган болза, салыр;

«3» демдекти ажыл тема болгаш кол бодалга долу эвес дүгжүр, тема долузу-биле ажыттынмаан, материалдың херек кырында шынныы 1-2 таварылгада сагыттынмаан, дес-дараалашкаа сагыттынмаан болза, салыр;

«2» демдекти ажыл тема болгаш кол бодалга дүүшпес, тема ажыттынмаан, материалдың херек кырында шынныы 3 болгаш оон-даа хөй таварылгаларда сагыттынмаан, дес-дараалашкаа сагыттынмаан болза, салыр;

Чогаадыгның болгаш эдертигнің *дылынга* үнелелдин негелделери:

- теманы шын ажытканы;
- стиль, тема, салдынган сорулгазынга дүүштүр дылдың уран аргаларын ажыглааны;
- дыл болгаш шын бижилге негелделерин сагааны.

«5» демдекти өөреникчи теманы долузу-биле шын ажыткан; стиль, тема, салдынган сорулгазынга дүүштүр дылдың уран аргаларын болдунар шаа-биле ажыглаан; дыл болгаш шын бижилге негелделерин сагаан болза, салыр;

«4» демдекти өөреникчи теманы шын ажыткан; стиль, тема, салдынган сорулгазынга дүүштүр дылдың элээн каш уран аргаларын ажыглаан; дыл болгаш шын бижилге негелделерин сагаан болза, салыр;

«3» демдекти өөреникчи теманы долу эвес ажыткан; стиль, тема, салдынган сорулгазынга дүүштүр дылдың уран аргаларын ажыглаваан; ынчалза-даа дыл болгаш шын бижилге негелделерин сагаан болза, салыр;

«2» демдекти өөреникчи теманы ажыдып шыдаваан; стиль, тема, салдынган сорулгазынга дүүштүр дылдың уран аргаларын ажыглаваан; дыл болгаш шын бижилге негелделерин сагываан болза, салыр;

Чогаадыгга болгаш эдертигге *шын бижилгеге* үнелелдин негелделери:

Хыналда үезинде орфографтыг, пунктуастыг болгаш дыл нормаларын сагаанын кичээнгейге алып.

«5» демдекти частырыг чок ажилга; 1 улуг эвес орфографтыг азы 1 улуг эвес пунктуастыг частырыг (0-2 частырыг) бар болза, салыр;

«4» демдекти 1 орфографтыг болгаш 1 пунктуастыг болгаш 1 лексика болгаш 1 стилистика талазы-биле частырыг, азы 2 орфографтыг болгаш 2 пунктуастыг частырыг, азы 3 пунктуастыг болгаш 1 стилистика талазы-биле частырыг, азы 2 лексика болгаш 1 стилистика талазы-биле частырыг, азы 3 стилистика талазы-биле частырыг (3-4 частырыг) бар болза, салыр;

«3» демдекти 1 орфографтыг болгаш 1 пунктуастыг болгаш 1 лексика болгаш 1 грамматика болгаш 1 стилистика талазы-биле частырыг, азы 2 орфографтыг болгаш 2 пунктуастыг болгаш 2 лексика болгаш 1 грамматика болгаш 1 стилистика талазы-биле частырыг, азы 3 орфографтыг болгаш 3 пунктуастыг болгаш 1 лексика болгаш 1 грамматика талазы-биле частырыг, азы 4 пунктуастыг болгаш 2 грамматика болгаш 2 стилистика талазы-биле частырыг, азы 3 лексика болгаш 3 грамматика болгаш 2 стилистика талазы-биле частырыг, азы 3 лексика болгаш 2 грамматика болгаш 3 стилистика талазы-биле частырыг (5-8 частырыг) бар болза, салыр;

«2» демдекти 4 орфографтыг болгаш 4 пунктуастыг болгаш 3 лексика талазы-биле частырыг, азы 5 орфографтыг болгаш 5 пунктуастыг болгаш 4 лексика талазы-биле частырыг, азы 5 орфографтыг болгаш 4 пунктуастыг болгаш 4 грамматика талазы-биле частырыг, азы 4 пунктуастыг болгаш 5 грамматика болгаш 4 стилистика талазы-биле частырыг, азы 3 лексика болгаш 4 грамматика болгаш 5 стилистика талазы-биле частырыг, азы 4 лексика болгаш 5 грамматика болгаш 5 стилистика талазы-биле частырыг (9-14 частырыг) бар болза, салыр.

Тестилерге үнелел

Айтырыгларның ниити санындан шын харыыларның хуузун үндүрүп демдээн салыр: «5» – онаалгаларның 85-100%, «4» – 51-84%, «3» – 45-50% шын күүсеткен, «2» – 44% шын азы оон куду деңнелде күүсеткен.

Класс аайы-биле ажилдарның хевирлери болгаш саны

Ажылдың хевири	5 класс	6 класс	7 класс	8 класс	9 класс
Диктант	1	1	1	1	1
Хыналда ажил	4	4	4	4	2
Словарьлыг диктант	2	2	2	1	-
Эдертиг	1	1	1	2	2
Чогаадыг	2	2	4	1	1
Тест	2	3	3	2	2
Төлевилел кылыры	1	1	1	2	1
Чогаадыкчы ажил/ сөзүглө-биле ажил/ практиктиг ажил	3	3	2	5	-
Ниитизи-биле:	16	17	18	18	9